

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

INGRIDA JAPERTAITĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

***PERSONA NON GRATA* PRINCIPAS
VALSTYBIŲ DIPLOMATINIUOSE SANTYKIUOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
dr. Eglė Radušytė

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas.....	3
1. <i>PERSONA NON GRATA</i> PRINCIPO SAMPRATA IR ISTORINĖ RAIDA.....	7
2. <i>PERSONA NON GRATA</i> PRINCIPO YPATUMAI.....	11
2.1. <i>Persona non grata</i> principo taikymas laike.....	11
2.1.1. Diplomato paskelbimas <i>persona non grata</i> iki jam atvykstant į priimančios valstybės teritoriją.....	11
2.1.2. Diplomato paskelbimas <i>persona non grata</i> , jam esant priimančios valstybės teritorijoje.....	17
2.2. Valstybės motyvai taikant <i>persona non grata</i> principą.....	25
3. DIPLOMATO PASKELBIMO <i>PERSONA NON GRATA</i> PRIEŽASTYS.....	29
3.1. Šnipinėjimas.....	30
3.2. Kišimasis į priimančios valstybės vidaus reikalus.....	32
3.2. Politinių idėjų ir teorijų skleidimas.....	35
3.4. Teroristinė veikla.....	38
3.5. Transporto eismo saugumo taisyklių nesilaikymas.....	40
3.6. Kitos diplomato paskelbimo <i>persona non grata</i> priežastys.....	42
Išvados.....	44
Santrauka.....	45
Literatūros sąrašas.....	47

Ivadas

Šiandien Lietuvoje ir visame pasaulyje vis dažniau girdime: „išsiųstas užsienio šalies diplomatas“, „diplomatus išsakyta palikti šalį“, „šalies vyriausybė pranešė, kad diplomatas tapo nepageidaujamu“ ir t.t. Spaudoje ir televizijoje dažnėjantys tokie pranešimai skatina išsamiau analizuoti *persona non grata* principą ir jo taikymą. Galimybė nepageidaujamą diplomatinį agentą (toliau tekste – diplomatas) paskelbti *persona non grata* atsirado kartu su per šimtmečius kuriamu diplomatinės teisės institutu, reglamentuojančiu diplomatinis imunitetus ir privilegijas. Jungtinių Tautų Tarptautinis Teisingumo Teismas yra pažymėjęs, kad diplomatinio imuniteto klausimus reguliuojančios taisyklės yra būtinos santykiams tarp valstybių palaikyti¹. Be to, diplomatinio imuniteto principas yra plačiai aprašytas įvairių diplomatinės teisės teoretikų, kurie išvien pripažįsta diplomatinį imunitetų svarbą valstybių tarpusavio diplomatiniais santykiams.

Priimančios valstybės vienašalis imunitetų ir privilegijų suteikimas reikalauja tinkamo ir sąžiningo diplomatų elgesio, tačiau vis dažniau diplomatinį santykių praktikoje susiduriama su diplomatų piktnaudžiavimu jiems suteikiamomis išskirtinėmis teisėmis. Piktnaudžiaujant imunitetais padaromi įvairūs teisės pažeidimai: nuo kelių eismo taisyklių pažeidimų iki nužudymų, išprievartavimų, narkotinių medžiagų platinimo, šnipinėjimo ar netgi dalyvavimo teroristinėje veikloje. Kai kurie teisės pažeidimai, tokie kaip automobilių statymas draudžiamose vietose, nėra sunkūs, tačiau jų dažnumas kai kurių valstybių vyriausybėms kelia susirūpinimą. Kai kada diplomatai sumaniai naudojami savo išskirtiniu statusu ir, prisidengdami diplomatams teikiama imunitetais, pažeidžia ne tik priimančios valstybės nacionalinės teisės aktus, bet kai kada ir visuotinai pripažintas moralines normas. Tai tampa kliūtimi atlyginti žalą nukentėjusiems asmenims už tuos teisės pažeidimus, kuriuos įvykdo diplomatiniais imunitetais besinaudojantys asmenys.

1971 m. Olandijoje buvo žinoma nemažai teisės pažeidimų, kuriuos įvykdė imunitetus turintys asmenys, tačiau šalies Užsienio reikalų ministras *inter alia* pažymėjo, kad užsienio diplomatai negali būti patraukti atsakomybėn, kol atstovaujamoji valstybė neatsisakys teisės į imunitetą šių asmenų atžvilgiu². Todėl pagrįstai kyla klausimas, ar priimančioji valstybė turi tik pasyvią teisę prieš imunitetais piktnaudžiaujančius asmenis, ar valstybė pati gali imtis aktyvių veiksmų siekiant sumažinti tokių piktnaudžiavimų neigiamas pasekmes? Barker. J. rašė, kad šie

¹ International Court of Justice. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran//http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iusir/iusir_iorders/iusir_iorder_19791215.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-06.

² Blakesley L.C., Firmage B.E., Scott F.R., Williams A.S The International Legal System. Cases and materials. – New York: Foundation Press, 2001. P. 810.

piktnaudžiavimai yra neišvengiama blogybė, nors tai ir nereiškia, kad ši problema negali būti kontroliuojama ir jos pasekmės švelninamos³.

1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių⁴ (toliau – 1961 m. Vienos konvencija) 9 straipsnyje yra numatyta galimybė priimančiajai valstybei imtis atsakomosios priemonės - bet kuriuo metu ir neprivalant motyvuoti savo sprendimo, pranešti atstovaujamajai valstybei, kad diplomatinės atstovybės vadovas arba bet kuris atstovybės diplomatinio personalo narys yra nepageidaujamas. Visuotinėje tarptautinės teisės praktikoje tai gerai žinoma kaip *persona non grata* principas. Šio principo įtvirtinimas tarptautinėje teisėje prisideda prie diplomatinių santykių stabilumo palaikymo. Tačiau ar visais atvejais diplomatai išsiunčiami vien už netinkamą elgesį? 1961 m. Vienos konvencijoje aiškiai nustatyta, kad nereikia pateikti *persona non grata* paskelbimo motyvų, todėl vis dažniau pasitaiko atveju, kai diplomatai išsiunčiami ir be jokios priežasties. Šiomis dienomis Lietuvoje žinomi įvykiai diplomatinių santykių srityje su Rusija, kai per kelerius pastaruosius metus abi valstybės vadovaujasi, taip vadinamu, *tit-for-tat* („akis už akį“, „dantis už dantį“) metodu ir išsiunčia diplomatus kaip atsaką į kitos valstybės analogiškus veiksmus. Šie visame pasaulyje neretai pasitaikantys atvejai iš tiesų verčia suklusti ir kelia priešišką visuomenės ir valstybės valdžios reakciją.

Taigi visos šios aplinkybės leidžia teigti, kad nors 1961 m. Vienos konvencijoje įtvirtintas *persona non grata* principas yra visuotinai pripažįstamas, tačiau jo taikymas valstybių dvišaliuose diplomatiniuose santykiuose kelia tam tikrus klausimus. Tiesių ir vienareikšmiškų atsakymų, deja, nepateikia nei galiojanti tarptautinė teisė, nei valstybių vidaus teisė. Todėl būtina nagrinėti praktiką, per daugelį metų susiklosčiusią tarp skirtingų valstybių. Autorės nuomone, visame pasaulyje daugėjant akredituotų diplomatinių atstovybių ir jose dirbančių diplomatų, nemažai situacijų ir diskusijų dėl diplomatų paskelbimo *persona non grata* gali kilti ir ateityje. Todėl šio principo ir jo taikymo praktikos išsamus nagrinėjimas gali padėti rasti atsakymus į daugeliui rūpimus, bet iki šiol neatsakytus klausimus, susijusius su nepageidaujamais asmenimis valstybių diplomatiniuose santykiuose.

Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas, tikslai ir uždaviniai

Pagrindinis šio darbo tikslas – atskleisti *persona non grata* principo turinį ir jo taikymo ypatumus. Šiam tikslui pasiekti iškeliami šie uždaviniai:

- 1) paaiškinti *persona non grata* principo sampratą, nagrinėjant jį istorinės raidos kontekste;
- 2) išskirti *persona non grata* principo taikymo aspektus;

³ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 158.

⁴ Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.

3) vadovaujantis valstybių praktika, nustatyti diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastis;

Magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas – *persona non grata* principo įgyvendinimas valstybių diplomatinuose santykiuose. Todėl šiame darbe nenagrinėjamas *persona non grata* principas valstybių konsuliniuose santykiuose. Tiesą sakant, konsulinių pareigūnų ir diplomatų paskelbimas *non grata* turi daug bendro. Tačiau viename darbe sunkiai įmanoma apžvelgti per ilgą laiką tarp valstybių susiklosčiusią principo taikymo praktiką ne tik diplomatinuose, bet ir konsuliniuose santykiuose. Be to, konsuliniams santykiams reguliuoti yra taikoma 1963 m. Vienos konvencija dėl konsulinių santykių, o diplomatiniams santykiams – 1961 m. Vienos konvencija. Tik šių skirtingų tarptautinės teisės aktų išsamus išnagrinėjimas leistų daryti išvadas dėl diplomatų ir konsulų paskelbimo nepageidaujamais panašumų ir skirtumų, tačiau tokia analizė dėl didžiulės apimties negalėtų būti pateikta viename darbe.

Svarbu pažymėti, kad valstybių diplomatinių santykių palaikyme dalyvauja ne tik akredituoti diplomatai, bet ir specialiosios arba *ad hoc* misijos, kurių veiklą reglamentuoja 1969 m. Jungtinių Tautų Konvenciją dėl specialiųjų misijų⁵. Tai istoriškai seniausia diplomatinių santykių palaikymo forma, kuri buvo vienintelė priemonė iki nuolatinių diplomatinių atstovybių steigimo pradžios. Todėl magistro baigiamajame darbe kai kur taip pat pateikiami atvejai, kai *persona non grata* buvo skelbiami specialiųjų misijų nariai. Kadangi specialiosios misijos greta nuolatinių diplomatinių atstovybių yra svarbi grandis diplomatinių santykių palaikymo procese⁶ ir įeina į *ad hoc* diplomatijos sąvoką, neatsitiktinai magistro baigiamajame darbe minima viena „diplomato“ sąvoka, neišskiriant atvejų, kai nepageidaujamais buvo skelbiami diplomatai ar specialiųjų misijų personalo nariai. Be to, *persona non grata* principo formuluotė yra vienoda abiejose tarptautinėse sutartyse, o jo taikymas specialiųjų misijų personalo narių atžvilgiu sukelia tas pačias teises pasekmes kaip ir diplomatinės atstovybės nariams. Todėl magistro baigiamajame darbe daug kur cituojamos tik 1961 m. Vienos konvencijos normos, o nuorodos į 1969 m. Jungtinių Tautų Konvenciją dėl specialiųjų misijų pateikiamos tik esant akivaizdiems skirtumams.

Magistro baigiamojo darbo metodai, temos naujumas

Nagrinėjant magistro baigiamojo darbo temą, vadovautasi istoriniu, loginiu, lyginamuoju metodais. Temos naujumas grindžiamas tuo, kad Lietuvoje beveik nėra mokslinių darbų, kuriuose dėmesys būtų skiriamas *persona non grata* principo aiškinimui ir taikymui. Pažymėtina, kad teismų praktikos nagrinėjama tema apskritai nėra. Todėl autorė pateikia ir

⁵ Jungtinių Tautų konvencija dėl specialiųjų misijų // Valstybės žinios. 2004, Nr. 108-4036.

⁶ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 171.

apibendrina šia tema esančią teorinę medžiagą, analizuoja ir lygina įvairių valstybių praktikoje pasitaikančius atvejus.

Magistro baigiamojo darbo struktūra, šaltinių ir tyrinėjimų apžvalga

Magistro baigiamasis darbas susideda iš trijų skyrių: *persona non grata* principo samprata ir istorinė raida; *persona non grata* principo ypatumai; diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastys. Pirmajame skyriuje trumpai aptariama principo samprata, nagrinėjama principo vystymosi istorinė raida. Antrajame skyriuje išdėstomi principo taikymo aspektai, kuriuos iškelia 1961 m. Vienos konvencijos 9 str. 1 d. Vienas tokių aspektų – tai galimybė asmenį paskelbti nepageidaujamu bet kuriuo metu, t.y. iki diplomato atvykimo į priimančią valstybę ir diplomatui atvykus į priimančiosios valstybės teritoriją. Kitas aspektas – priimančios valstybės teisė nenurodyti sprendimo asmenį paskelbti *persona non grata* motyvų. Trečiajame skyriuje kalbama apie konkrečius atvejus, kai diplomatai priimančiose valstybėse buvo skelbiami nepageidaujamais dėl įvairių priežasčių. Vadovaudamasi valstybių praktika, autorė pateikia diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastis, kurių sąrašas nėra baigtinis. Darbas baigiamas išvadomis.

Teiginiams ir išvadoms pagrįsti remiamasi įvairiais rašytiniais šaltiniais. Dalį panaudotų šaltinių sudaro užsienio valstybių tarptautinės teisės specialistų darbai. Ypač didelės reikšmės nagrinėjamai temai turėjo 1961 m. Vienos konvencijos dėl diplomatinės santykių komentaras, išleistas vienos žymiausių šiuolaikinių diplomatinės teisės teoretikų prof. E. Denzos 1998 metais. Taip pat reikėtų išskirti žymiausių Lietuvos tarptautinės teisės specialistų – prof., habil. dr. V. Vadapalo, doc., dr. Z. Petrausko, doc., dr. D. Žalimo, doc., dr. S. Žaltauskaitės - Žalimienės ir kt. Darbus. Be to, remtasi užsienio valstybių tokių tarptautinės teisės specialistų darbais, kaip S. N. Bland, B.S. Murty, C. L. Blakesley, E. B. Firmage, R. F. Scott, S.A. Williams, M. Akehurst, P. Malanczuk ir kt. Nagrinėjant pasirinktą temą, buvo lyginama įvairių valstybių diplomatų paskelbimo *persona non grata* atvejai. Neretai pasitaiko atveju, kai diplomato paskelbimas *persona non grata* visuomenei nėra atskleidžiamas. Be to, su nagrinėjimo principo taikymu susiję ginčai nėra perduodami spręsti tarptautinėms teismo ar arbitražo institucijoms. Dėl šių priežasčių darbas nagrinėjamas ir išvados daromos vadovaujantis tik doktrinoje žinomais *persona non grata* principo taikymo pavyzdžiais.

1. *PERSONA NON GRATA* PRINCIPO SAMPRATA IR ISTORINĖ RAIDA

Teisės literatūroje *persona non grata* principo samprata nėra daugiareikšmė. Ši lotyniškos kilmės sąvoka (*personae non gratae*) teisės kalboje turi vienintelę reikšmę - „nepageidaujamas asmuo“, plačiau žinoma kaip diplomatas ar diplomatinio korpuso narys, kurio buvimas jį priimančios valstybės teritorijoje yra nepageidaujamas⁷. *Persona non grata* principas nėra priskiriamas prie pagrindinių tarptautinės teisės principų. Jis veikia yra specialus diplomatinės teisės terminas, egzistuojantis kaip tam tikras principas – idėja, turintis svarbią praktinę reikšmę. Principai yra susiję tarpusavyje ir nuolat sąveikauja vieni su kitais. Pavyzdžiui, nagrinėjant *persona non grata* principą, kyla valstybės jurisdikcijos taikymo klausimai. Tiksliau, svarbus tampa jurisdikcijos taikymo principas atsakant į klausimą, kurios valstybės teisė yra taikoma nepageidaujamo asmens atžvilgiu. Ypač pabrėžtina analizuojamo principo sąsaja su diplomatinės neliečiamybės principu. Diplomatiniai imunitetai atsirado ir praktinę reikšmę įgyjo gerokai anksčiau nei *persona non grata* principas. Kita vertus, diplomato paskelbimas nepageidajamu yra susijęs su jo diplomatinio statuso pasibaigimu, nes asmenį paskelbus *persona non grata*, jis kartu netenka ir diplomatinės neliečiamybės. Diplomatas, turėdamas diplomatinį imunitetą, negali ignoruoti priimančiosios valstybės vidaus teisės aktų ar pažeisti tarptautinės teisės normas, nes priimančioji valstybė gali pasinaudoti teise imtis atsakomųjų priemonių. Vadinasi, diplomato paskelbimas *persona non grata* gali būti suprantamas kaip tam tikra priimančios valstybės procedūra, kai priimančioji valstybė oficialiai praneša atstovaujamajai valstybei, kad tam tikras jos diplomatas yra nepageidaujamas. Tokia procedūra (kaip atsakomoji priemonė) nėra sudėtinga. Dažniausiai valstybės atstovybei yra siunčiama nota, kurioje išdėstomas atitinkamas pranešimas. Be to, praktikoje pasitaiko atvejų, kai priimančioji valstybė neatlieka tokios procedūros, tačiau parodo savo valią tam tikrą diplomatą laikyti nepageidajamu savo teritorijoje. Tokiu atveju, autorės nuomone, principo sampratą galima abiprėžti dvejomis prasmėmis: siaurąją ir plačiąją. Principas siaurąja prasme apima oficialią procedūrą, kai atstovaujančiosios valstybės atstovybei yra siunčiama nota. Šiame darbe taip pat yra aptariami ir tie atvejai, kai *persona non grata* principas išreiškiamas kitais priimančios valstybės veiksmais. Taip, pavyzdžiui, nutinka, kai priimančioji valstybė nepritaria asmens paskyrimui į diplomatus arba atšaukia jau išduotą agremaną ir pan. Tokiais atvejais galima kalbėti apie *persona non grata* principą plačiąja prasme, kuris neapsiriboja vien tik oficialia diplomato paskelbimo *persona non grata* procedūra. Vadovaujantis tuo pačiu pagrindu, nagrinėjamo principo sampratą dar galima būtų apibrėžti tiesiogine prasme (oficialios

⁷ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2001. P. 750.

procedūros atlikimo metu) bei netiesiogine prasme (kitokių priimančios valstybės valią išreiškiančių veiksmų atveju).

Diplomatinės teisės istorijoje šis principas pirmiausia susiformavo kaip paprotys, kurio užuomazgos sutinkamos dar tada, kai šiuolaikinės teisinės sistemos net nebuvo susikūrusios. Diplomatinijos pradmenys atsirado jau žmonijos istorijos pradžioje, kai viena šalia kitos egzistuojančioms grupėms reikėjo tarpusavyje susitarti, suderinti jų teritorijų sienas. Žmonės ėmė suvokti derybų reikšmę, išmoko nebežudyti derybininkų, o juos priimti ir išklausti. Derybos tais laikais dažniausiai buvo vykdomos žodžiu ir kalbant viešai. IV a. pr. Kr. senovės Indijos papročiai detaliau nei kituose senųjų laikų regionuose reguliavo pasiuntinių akreditaciją ir priėmimą bei buvimo priimančioje valstybėje sąlygas.⁸ Tiems, kurie tokioms sąlygoms nusizengdavo, galėjo būti taikomos įvairios bausmės, tačiau užmušti pasiuntinius papročiai draudė. Nors pasiuntinių imunitetas tais laikais ir neturėjo didelės svarbos, tačiau žmonių elgesyje šio principo užuomazgos jau buvo aptinkamos.

Pasiuntinių imunitetai platesnę reikšmę įgijo senovės Romoje, kur nuolatiniai diplomatiniai santykiai nors ir nebuvo palaikomi, bet pasiuntinių neliečiamybės principas buvo besąlygiškai pripažįstamas⁹. Romėnai ne tik patys laikėsi šio principo, bet ir reikalavo, kad jis būtų užtikrintas jų pasiuntiniams, o į bet kokius savo pasiuntinių neliečiamybės pažeidimus reaguodavo gana griežtai. Neliečiamybė buvo teikiama ir priešiškų valstybių pasiuntiniams nepriklausomai nuo aplinkybių ir tam nereikėjo išankstinio susitarimo. Tačiau priešiškai nusiteikusių valstybių pasiuntiniai, skirtingai nuo kitų, nebuvo įleidžiami į miestą ir derybos su jais vykdavo specialiai tam skirtose vietose. Kartais romėnai pasiuntinių nepriimdavo – apkaltindavo juos šnipinėjimu ir išsiųsdavo atgal¹⁰. O į Romą atvykę užsienio šalių pasiuntiniai turėdavo laikytis Senato nustatytų priėmimo ir buvimo Romoje taisyklių. Nusikalte įstatymui pasiuntiniai būdavo deportuojami namo¹¹. Taigi, kartu su pasiuntinių neliečiamybės idėja atsirado supratimas, kad ne visi pasiuntiniai priimančioje valstybėje yra priimami.

Senovės Graikijoje pagrindinė pasiuntinio funkcija buvo savo valdovo nuomonės bei interesų astovavimas ir platinimas. Buvo manoma, kad pasiuntiniai veikia ne savo, o valdovo vardu, todėl jie negalėjo būti nei nužudyti, nei baudžiami. Graikai priimdavo pasiuntinius ir juos apsaugodavo derybų metu garantuodami jiems laisves. Galiausiai jie pirmieji teoriškai pagrindė,

⁸ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 22.

⁹ Eidintas A. *Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur.* – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P. 36.

¹⁰ ten pat.

¹¹ Frey L. S., Frey M. L. *The history of Diplomatic immunity.* – Ohio State University Press, 1999. P. 47.

kad tarptautiniai santykiai turi būti tvarkomi remiantis tam tikrais nekintamais principais. Taip pat išplėtojo susitarimų šventumo doktriną¹².

XVI a. nuolatinės diplomatinės atstovybės tapo pripažinta diplomatinių santykių palaikymo forma, o pasiuntinių statuso klausimai tapo teorinio nagrinėjimo ir diskusijų objektu. To meto teisės teorijoje sutinkama visiškai priešingų nuomonių, nei buvo sutinkamos ankstesniu laikotarpiu. Štai, pavyzdžiui, atgimimo laikų mąstytojo N. Makiavelio manymu, pasiuntiniai, nusikalte *contra ius gentium*, turi būti nubausti¹³. Šis teoretikas valstybės interesą laikė aukštesne vertybe nei pasiuntinių neliečiamybė.

Antrojoje XX a. pusėje gerokai padaugėjo valstybių, o taip pat nenumaldomai augo diplomatinių atstovybių ir diplomatinio personalo narių skaičius. Pavyzdžiui, 1913 m. Jungtinėje Karalystėje rezidavo tik 543 diplomatinį statusą turintys asmenys, o 1964 m. jų jau buvo per 5000¹⁴. Atsirado poreikis kodifikuoti paprotinę diplomatinę teisę. Tokiomis aplinkybėmis 1928 m. buvo priimta regioninė Havanos konvencija dėl diplomatinių agentų¹⁵ (toliau – 1928 m. Havanos konvencija). Šios konvencijos nuostatomis iš dalies buvo remtasi rengiant 1961 m. Vienos konvencijos tekstą, kurią parengė pagalbinė Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos institucija – Tarptautinės teisės komisija, sudaryta iš įvairių šalių tarptautinės teisės specialistų. 1961 m. Vienos konvencija tiesiogiai įtvirtino *persona non grata* principą, 9 str. skelbdama, kad priimančioji valstybė, neprivalėdama motyvuoti savo sprendimo, gali bet kuriuo metu pranešti atstovaujamajai valstybei, kad diplomatinės atstovybės vadovas arba bet kuris kitas atstovybės diplomatinio personalo narys yra nepageidaujamas. Pasak prof., habil. dr. V. Vadapalo, vargu, ar šiuolaikinė valstybė apskritai gali dalyvauti tarpvalstybiniuose santykiuose, jeigu ji nedalyvauja 1961 m. Vienos konvencijoje¹⁶. Tačiau jeigu viena ar kita valstybė šioje Konvencijoje nedalyvauja, tai dar nereiškia, kad visuotinai pripažintos diplomatinės neliečiamybės normos, o taip pat ir *persona non grata* principo taikymas jai nėra privalomos. Taigi iš pradžių tik kaip paprotinė norma egzistavęs *persona non grata* principas galiausiai buvo įtvirtintas tarptautinėje sutartyje.

Analizuojamas principas taip pat yra įtvirtintas diplomatinės teisės doktrinoje. Klasikinėje diplomatinėje teisėje tarptautinių sutarčių buvo palyginti nedaug, o teisminės praktikos analizuojamu principu nėra, todėl diplomatinės teisės doktrina, šiuo atveju, yra gana

¹² Eidintas A. *Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur.* – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P. 36.

¹³ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. *Diplomatinė teisė.* – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 29.

¹⁴ Ten pat, P. 159.

¹⁵ Havana Convention on Diplomatic Officers, 1928 // <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9300%28192807%2922%3A3%3C142%3ACODO%3E2.0.CO%3B2-J&size=LARGE>; prisijungimo laikas: 2006-09-27.

¹⁶ Vadapalas V. *Tarptautinė teisė.* – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 112.

svarbi. Kai kurių diplomatinės teisės teoretikų nuomonės yra dėstomos ir šiame magistro baigiamajame darbe. Jų lyginimas ir analizė padeda atskleisti tam tikrus diplomato paskelbimo *persona non grata* aspektus. Kita vertus, *persona non grata* mokslinė analizė gali išsamiau paaikškinti šio diplomatinės teisės norma tapusio ir visuotinai pripažinto principo turinį.

Kartu su istorija besivystančios paprotinės teisės normos įgijo didžiulę praktinę reikšmę ir buvo įtvirtintos tarptautinėmis sutartimis. Todėl neatsitiktinai kai kurie tarptautinės teisės specialistai pažymi, kad diplomatinės veiklos procese sukurti teisės principai ir normos tampa savarankiški ir yra privalomi tarptautinio bendravimo dalyviams kaip tarptautinių santykių reguliatoriai¹⁷. O *persona non grata* principas, susiformavęs valstybių diplomatinių santykių praktikoje, tapo visuotinai pripažintu diplomatinės teisės terminu. Nors pastaruoju metu jis yra gana plačiai naudojamas ir visuomenės gyvenime, pažymėtina, kad principo vartojimas kitame nei diplomatinės teisės kontekste iš esmės yra išvestinis.

¹⁷ Kūris P., Požarskis M. Tarptautinės teisės apybraižos. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 219.

2. PERSONA NON GRATA PRINCIPO YPATUMAI

1961 m. Vienos Konvencija skelbia, kad „Priimančioji valstybė, neprivalédama motyvuoti savo sprendimo, gali bet kuriuo metu pranešti atstovaujama valstybei, kad diplomatinės atstovybės vadovas arba bet kuris kitas atstovybės diplomatinio personalo narys yra nepageidaujamas (9 str. 1 d.). Šitaip apibrėžiama norma nurodo du svarbiausius aspektus: „bet kuriuo metu“ ir „neprivalédama motyvuoti“. Tai pagrindinės užuominos, kurios iškelia klausimus apie principo taikymą laike ir valstybės motyvus diplomato skelbimo *persona non grata* metu. Toliau pateikiama šių aspektų išsami analizė, leidžianti nustatyti, kuo gi ypatingas *persona non grata* principas.

2.1. PERSONA NON GRATA PRINCIPO TAIKYMAS LAIKE

1961 m. Vienos konvencija nenurodo jokių formalių kriterijų, kada diplomatas gali būti skelbiamas *persona non grata*. Taip pat nepateikia išimčių, draudžiančių asmenį paskelbti nepageidajamu. Tuomet kyla klausimas, ar tiesa, kad priimančioji valstybė laiko atžvilgiu turi teisę šį principą taikyti be jokių apribojimų? Ir kodėl 9 str. 1 d. tikslinama, kad asmuo gali būti paskelbtas *persona non grata* iki jam atvykstant į priimančiosios valstybės teritoriją? Siekiant nustatyti, kuo principo taikymui yra reikšmingas nurodytas momentas, autorė *persona non grata* principo taikymą laike skaido į dvi dalis. Todėl atskirai nagrinėjamos situacijos, kai diplomatas yra nepageidaujamas dar iki jo atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją ir diplomato paskelbimas *persona non grata* jam esant priimančiojoje valstybėje.

2.1.1. Diplomato paskelbimas *persona non grata* iki jam atvykstant į priimančios valstybės teritoriją

Prieš keliolika dešimtmečių pasitaikydavo atvejų, kai diplomatai būdavo neįleidžiami į šalį dar prieš jiems atvykstant į priimančiosios valstybės teritoriją. Štai Satow'as savo veikale aprašė 1832 m. įvykį, kai Rusijos caras Nikolajus I atsisakė priimti Didžiosios Britanijos paskirtą ambasadorių Stratford'ą Canning'ą, nes dėl šio asmens paskyrimo nebuvo iš anksto konsultuojamasi su caru. Didžiosios Britanijos vyriausybė tada tvirtino, kad ji yra laisva savo nuožiūra parinkti šaliai atstovausiančius diplomatus ir tokio paskyrimo užsienio valstybės neturi teisės atmesti¹⁸. Šis įvykis pablogino valstybių tarpusavio santykius, kurie buvo atstatyti tik po trejų metų. Kitais panašiais atvejais valstybių diplomatiniai santykiai apskritai galėjo nutrūkti.

¹⁸ Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longmans, 1962. P. 135.

Štai 1757 m. Švedija nepriėmė Didžiosios Britanijos įgaliootojo ministro, nes po paskyrimo jis apsilankė valstybėje, su kuria Švediją siejo karinis konfliktas. Didžioji Britanija, atsakydama į tokius veiksmus, nutraukė diplomatinis santykius su diplomato nepriėmusia valstybe¹⁹.

Tokių atvejų pasitaikydavo išties nemažai ir tarp valstybių neretai kildavo ginčų dėl netinkamo diplomato paskyrimo ar dėl nepagrįsto atsisakymo jį priimti. Ginčai kildavo ir tais atvejais, kai valstybė, neformaliai pritarusi diplomato kandidatūrai, vėliau atsisakydavo jį įsileisti. Siekiant išvengti nuolat daugėjančių ginčų, įsitvirtino praktika iš anksto prašyti priimančiosios valstybės sutikimo dėl diplomato paskyrimo. Tuo tikslu 1928 m. Havanos konvencijos 8 str. buvo įtvirtinta nuostata, jog valstybė negali paskirti diplomato, negavusi priimančiosios valstybės išankstinio sutikimo. Minėta nuostata buvo taikoma visų diplomatinio personalo narių atžvilgiu. Kiek vėliau ši nuostata buvo pakoreguota ir 1961 m. įtvirtinta Vienos konvencijoje, nurodant, kad atstovaujamoji valstybė turi įsitikinti, jog yra gautas priimančiosios valstybės sutikimas (agremanas) tam asmeniui, kurį ji numato akredituoti atstovybės toje valstybėje vadovu (4 str. 1 d.). Kiti diplomatinės atstovybės nariai (o taip pat ir diplomatinio korpuso) gali būti skiriami laisvai (7 str.). Tiesa, 1961 m. Vienos konvencija numato ir tam tikras išimtis, kai diplomatinės atstovybės nariai negali būti skiriami vien atstovaujančios valstybės nuožiūra, tačiau jos nėra šio magistro baigiamojo darbo nagrinėjimo objektas. Reikšminga yra tik viena išimtis, numatyta 7 str., jog skiriant karo, jūrų arba aviacijos atašė, priimančioji valstybė gali pareikalauti, kad būtų gautas jos sutikimas paskirti iš anksto įvardintus asmenis. Įdomu tai, kad, pagal 1969 m. Jungtinių Tautų Konvencijos dėl specialiųjų misijų nuostatas, agremano misijos vadovui, kitaip nei skiriant nuolatinės diplomatinės atstovybės vadovą, nereikia. Atstovaujamoji valstybė šiuo atveju gali savo nuožiūra skirti misijos atstovus (su išimtimis, numatytomis 10, 11 ir 12 str.), iš anksto suteikdama priimančiajai valstybei visą būtiną informaciją apie specialiosios misijos narių skaičių ir sudėtį, nurodant konkrečių asmenų, kuriuos ji rengiasi paskirti, vardus ir pareigas (8 str.). Ši pareiga priimančiajai valstybei padeda išvengti nepageidaujamų asmenų atvykimo specialiosios misijos sudėtyje. Be to, priimančioji valstybė taip pat gali atsisakyti priimti bet kurį asmenį kaip misijos narį (8 str.) ir tokia nuostata yra prilyginama agremano ar sutikimo nedavimui.

Šiuolaikinėje diplomatinėje teisėje diplomatinės atstovybės vadovas privalo gauti agremaną (pranc. *agrément* – leidimas, pritarimas), o karo, jūrų, aviacijos atašė ar specialiųjų misijų nariai – priimančiosios valstybės sutikimą. Agremanas yra tas pats valstybės sutikimas priimti diplomatinio atstovu kitos valstybės siūlomą kandidatą, tik agremanas duodamas diplomatinės atstovybės vadovo atžvilgiu, o sutikimas – kitų diplomatinio personalo narių atžvilgiu. Kuo gi agremanas ar sutikimas reikšmingas nagrinėjamo principo kontekste? Išduotas

¹⁹ Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longmans, 1962. P. 135.

agremanas/sutikimas yra prielaida teigti, kad kandidatas į diplomatus bus priimtinas šalyje, į kurią jį numatoma paskirti. Kita vertus, valstybei atsisakius pripažinti asmenį diplomatinės atstovybės nariu, galima teigti, kad jis toje valstybėje yra nepageidaujamas. Vadinasi, teigiamas agremanas ar sutikimas yra tam tikra *persona grata* išraiška, o neigiamas – *non grata* išraiška. Tokiu būdu, atskleidžiama *persona non grata* samprata plačiaja prasme, kuri apima ne tik oficialų ir aiškiai išreikštą valstybės apsisprendimą laikyti asmenį nepageidajamu, bet ir kitus valstybės veiksmus, parodančius valstybės valią. Todėl yra tikslinga išsamiau nagrinėti teigiamo agremano/sutikimo ir atsisakymo jį išduoti reikšmę *persona non grata* principo taikyme.

Priimančiąjai valstybei atsisakius išduoti agremaną ar sutikimą, galima įtarti, jog diplomatas dėl tam tikrų priežasčių yra nepageidaujamas. Paprastai šios priežastys turi būti susijusios ne su valstybių tarpusavio santykiais, o su siūlomu asmeniu. Prašant agremano/sutikimo yra pateikiami kandidato biografiniai duomenys. Net kelios valstybinės institucijos tiria, ar kandidatas į diplomatus anksčiau nepasižymėjo kokia nors veikla prieš tą valstybę. Tai gali būti įtarimai, ar toks kandidatas yra susijęs su kriminaline veikla, žmogaus teisių pažeidimais, įtarimų gali kelti jo anksčiau užimtos pareigos ar net vieši pasisakymai, prieštaraujantys kokioms nors priimančios valstybės politinėms nuostatoms ir pan. Renkant tokią informaciją dalyvauja ir šalies specialiosios tarnybos. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas renka medžiagą, kuri gali turėti reikšmės nustatant galimą grėsmę valstybės saugumui, jos interesams ir gynybai ir t.t.²⁰ Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos tikrina informaciją apie galimus pretendentes, bendradarbiauja su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių žvalgybos ir kontržvalgybos subjektais, teisėsaugos bei kitomis institucijomis ir pan.²¹ Suprantama, tokios specialiosios tarnybos turi surinkti reikiamą medžiagą tam, kad būtų galima vertinti kandidato į diplomatus priimtinumą. Surinkus pakankamai duomenų, formuluojama išvada, kuri vėliau pateikiama Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijai, o tais atvejais, kai tikrinama karo, jūrų ar aviacijos atašė kandidatūros, išvada yra teikiama Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijai. Nurodytos ministerijos atlieka galutinį vertinimą, o sprendimą priima atitinkamai užsienio reikalų ministras arba krašto apsaugos ministras. Apie sprendimą informuojamas šalies Prezidentas. Ir galiausiai, agremano/sutikimo prašančiai valstybei yra pateikiamas oficialus diplomatinis atsakymas. Diplomatinėje teisėje oficialūs dokumentai yra vadinami notomis (lot. *nota* - pastaba, ženklas). Būtent tokia nota, kurioje nurodomas teigiamas valstybės atsakymas, ir yra suprantama kaip agremanas/sutikimas. Ir atvirkščiai, jei notoje

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas // <http://www.vsd.lt/default.asp>; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

²¹ Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos // http://lt.wikipedia.org/wiki/Antrasis_operatyvini%C5%B3_tarnyb%C5%B3_departamentas; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

pažymima, kad valstybė nepritaria konkrečiai kandidatūrai, vadinasi agremanas/sutikimas nėra išduodamas ir asmuo šioje valstybėje yra *persona non grata*.

Taigi, teigiamas agremanas ar sutikimas yra reikšmingas nustatant, ar asmuo bus pageidaujamas priimančioje valstybėje, ar ne. Paprastai apie paskirtą kandidatą oficialiai paskelbiama tik gavus kitos valstybės teigiamą atsakymą. Tiek prašymas, tiek atsisakymas priimti kandidatą yra slapti dokumentai. Laukiant agremano/sutikimo, siekiama išvengti viešumo apie kandidatus. Konfidencialumo reikalavimas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatyme²², kurio 31 str. 4 d. pažymėta, kad žiniomis apie kandidato į Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus skyrimo procesą keičiamasi vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymu. Ko gero, valstybėms ne visada pavyksta tokią faktą išsaugoti paslapyje. Štai 1962 m. Rusijoje Kruščiov'as, kalbėdamas su užsienio diplomatais, nesusilaikė nuo komentarų apie Vokietijos siūlomą kandidatą į ambasadorius Maskvoje²³, taip prasantardamas apie valstybės „užkulius“ diplomatinuose santykiuose su Vokietija. Be to, demokratinėse šalyse pati spauda gana greitai išsiaiškina vyriausybės siūlomą diplomato kandidatūrą ir tuomet, pasak A. Eidinto, būsimasis ambasadorius patenka į keblią situaciją – jis dar negali kalbėti kaip ambasadorius, nes neturi agremano, praktiškai negali duoti interviu, nes visuomet yra tam tikras pavojus, kad jis dar gali negauti agremano, be to įsaku jo dar nepaskyrė jo valstybės prezidentas²⁴. Iš to seka išvada, kad tiek agremano/sutikimo prašymas, tiek atsisakymas jį suteikti turėtų būti konfidencialūs.

Grįžtant prie agremano ar sutikimo davimo, 1961 m. Vienos konvencija nenustato termino, per kurį jis išduodamas arba atsisakoma tai padaryti. Manoma, kad greičiausias atsakymas yra duodamas per 28 dienas, nors būna, kad jis suteikiamas greičiau arba jo tenka laukti net kelis mėnesius²⁵. Sutinkama nuomonių, kad laikotarpis nuo prašymo suteikti agremaną/sutikimą iki atsakymo gavimo yra tam tikras valstybių tarpusavio santykių rodiklis: kuo draugiškesni santykiai, tuo greičiau pateikiamas atsakymas²⁶. Lietuvoje agremanas paprastai suteikiamas per 3 mėnesius. Tas pats terminas galioja ir neigiamam atsakymui. Lietuvoje iki šiol nėra buvę atvejų, kad būtų atsisakyta suteikti agremaną, tačiau pasaulinėje praktikoje tai išties pasitaiko. Pavyzdžiui, 1983 m. Kuveitas nesuteikė agremano Jungtinių Amerikos Valstijų siūlomam diplomatinės atstovybės vadovui, nes šis ankščiau trejus metus dirbo konsulu

²² Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 7-140.

²³ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 41.

²⁴ Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P. 139.

²⁵ ten pat.

²⁶ Visuotinė lietuvių enciklopedija. I tomas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, P. 167.

Jeruzalėje²⁷ ir pan. Jei per įprastą laiką valstybė nepateikia nei teigiamo, nei neigiamo atsakymo, tokiu atveju laikoma, kad tai reiškia mandagų atsisakymą jį išduoti²⁸. Abiem atvejais reikšmė lieka ta pati – diplomatas priimančiojoje valstybėje yra nepageidaujamas. Pasekmė – į valstybės teritoriją, kaip diplomatinio personalo narys, jis neįleidžiamas.

Kadangi agremanas ar sutikimas turi būti duodamas būsimam diplomatinės atstovybės nariui esant atstovaujančiojoje valstybėje, nuo oficialaus sutikimo įsileisti diplomatai iki jo atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją gali praeiti tam tikras laiko tarpas. Todėl kyla klausimas, ar šiame laikotarpyje galima taikyti *persona non grata* principą, jei priimančioji valstybė, išduodama agremaną, oficialiai pritarė konkrečiai kandidatūrai? Tarptautinėje praktikoje tokie atvejai pasitaiko gana retai. Puikus pavyzdys, kai 1979 m. Irano vyriausybė suteikė agremaną Jungtinių Amerikos Valstijų ambasadoriui. Iš kart po to priimančioji valstybė bandė vilkinti ambasadoriaus atvykimą į šalį, o dar po kiek laiko išduotą agremaną panaikino²⁹. Kitas panašus atvejis nutiko 1968 m., kai Saudo Arabijos karalius Faisal'as atšaukė suteiktą agremaną Didžiosios Britanijos ambasadoriui Horace'ui Phillips'ui, nes po agremano suteikimo britų spaudoje pasirodė straipsniai apie naujojo ambasadoriaus žydišką kilmę³⁰. Kita vertus, pagal 1961 m. Vienos konvencijos 9 str. 1 d., priimančioji valstybė bet kuriuo metu gali pranešti atstovaujamai valstybei, kad diplomatinės atstovybės vadovas ar kitas diplomatinio personalo narys yra nepageidaujamas. Vadinasi oficialus valstybės paskelbimas apie agremano/sutikimo davimą nepanaikina šios valstybės teisės vėliau tokį asmenį paskelbti *persona non grata*, jam dar nespėjus atvykti į priimančiosios valstybės teritoriją.

Apibendrinant, agremano ar sutikimo prašymo praktika diplomatinėje teisėje, iš vienos pusės, padeda išvengti incidentų, kai valstybė į savo teritoriją neišleidžia jau paskirto diplomatinės atstovybės nario, kurio paskyrimui jau buvo pritarta. Kartu tuo parodoma pagarba valstybei, kurioje akredituojamas diplomatinės atstovybės vadovas. Iš kitos pusės, atsisakymas suteikti agremaną, rodo netiesioginį *persona non grata* principo taikymą kandidato į diplomatus atžvilgiu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad agremanas/sutikimas *persona non grata* principui yra reikšmingas tik tuo atveju, kai diplomatiniai santykiai tarp valstybių jau yra užmezgti. Kaip žinia, diplomatiniai santykiai tarp valstybių gali būti užmezgami ne tik formaliu aktu, bet ir konkludentiniais veiksmais. Vienas tokių veiksnių – prašymas išduoti agremaną/sutikimą, kai prašomoje valstybėje dar nėra nei vieno prašančios valstybės diplomatinio atstovo. Taip

²⁷ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 42.

²⁸ Ibid. P. 40.

²⁹ Ibid. P. 41.

³⁰ Ibid. P. 42.

agremano prašymas *de jure* gali būti suprantamas kaip siekis užmegzti diplomatinis santykius su valstybe, kurios prašoma pritarti diplomatinio atstovo kandidatūrai. Tokiu atveju, prašomoji valstybė, visų pirma, kelia klausimą ne dėl konkretaus kandidato priimtimumo, o dėl diplomatinės santykių užmezgimo. Diplomatinės santykių užmezgimas nėra valstybės pareiga, todėl kiekviena valstybė pati sprendžia, ar ji nori palaikyti diplomatinis santykius su prašančia valstybe. Neigiamas agremantas šiuo atveju reiškia ne kandidato pripažinimą *persona non grata*, bet valstybės valią atsisakyti diplomatinės santykių palaikymo.

Apžvelgus agremano/sutikimo reikšmę *persona non grata* principui, kyla klausimas, kaip įgyvendinamas principas kitų diplomatinio personalo narių atžvilgiu, kuriems nereikia gauti nei agremano, nei sutikimo? Juk 1961 m. Vienos konvencijos 7 str. numatyta valstybės teisė savo diplomatinės atstovybės personalo narius skirti laisvai, išskyrus jau minėtas išimtis. Ar tokiems kandidatams yra taikomi kokie nors formalumai, turintys reikšmės *persona non grata* principui? Ir ką reiškia laisvas diplomatų skyrimas? Į kai kuriuos klausimus atsako pati 1961 m. Vienos konvencija, numatydama tam tikrus apribojimus laisvai skirti diplomatinis atstovus:

- diplomatinio personalo nariai turėtų būti atstovaujamosios valstybės piliečiai (8 str. 1 d.), o jeigu skiriamas priimančiosios valstybės pilietis, tokie kandidatai turi būti gautas priimančiosios valstybės sutikimas (8 str. 2 d.);

- atstovaujamoji valstybė turi iš anksto pranešti priimančiai valstybei apie bet kurio diplomatinio personalo nario paskyrimą, jeigu jį numatoma paskirti daugiau nei į vieną valstybę (5 str. 1 d.);

- priimančioji valstybė turi teisę nustatyti, kad diplomatinės atstovybės personalo dydis neviršytų tokių ribų, kurias ji laiko pagrįstomis ir įprastomis (11 str. 1 d.), tad jeigu atstovaujamoji valstybė nori paskirti didesnę diplomatinės atstovybės personalo skaičių (taip pat ir diplomatinio korpuso narių), ji iš anksto turi gauti priimančiosios valstybės sutikimą ir pan.

Šie ir kiti apribojimai įpareigoja atstovaujamąją valstybę iš anksto priimančiajai valstybei nurodyti kandidatus į diplomatinis atstovus. Tokiu būdu priimančiajai valstybei yra sudaromos sąlygos iš anksto spręsti apie šių kandidatų priimtimumą. Turėdama duomenis apie kandidatus, kurie dar nėra paskirti, valstybė gali pasinaudoti teise taikyti *persona non grata* principą iki diplomato atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją. Vadinasi, egzistuoja tam tikros diplomatų „laisvo skyrimo“ išimtis, į kurias atstovaujamoji valstybė privalo atsižvelgti ir iš anksto gauti priimančiosios valstybės sutikimą. Tačiau tais atvejais, kai išimtis netaikomos ir atstovaujamoji valstybė pati skiria diplomatus, priimančiosios valstybės sutikimas nėra reikalingas. Tuomet, pagal 1961 m. Vienos konvencijos 10 str. 1d. „a“ p., priimančiosios valstybės Užsienio reikalų ministerijai arba kitai ministerijai tik suteikiama bendra informacija apie diplomato paskyrimą ar atvykimą. Tiesa, to paties 10 str. 2 d. numatoma, kad esant

galimybei, apie atvykimą pranešama iš anksto, tačiau praktikoje dažniausiai apie tai informuoja diplomatinė atstovybė. Tokiu būdu priimančiajai valstybei tarsi užkertamas kelias kandidatą patikrinti iš anksto ir pačiai spręsti, ar pripažinti jį diplomatu, ar paskelbti *persona non grata*.

2.1.2. Diplomato paskelbimas *persona non grata*, jam esant priimančios valstybės teritorijoje

Nuo to momento, kai paskirtas diplomatas patenka į priimančiosios valstybės teritoriją, jam taikomas ypatingas diplomato statusas. Tai reiškia, kad diplomatui yra taikomos ne tik tam tikros privilegijos, bet ir suteikiami imunitetai (lot. *immunitas* – atleidimas), kurie nepatenka į priimančiosios valstybės jurisdikcijos sferą. Diplomatiniai imunitetai yra plačiai aprašyti įvairių tarptautinės teisės specialistų darbuose, kuriuose pabrėžiama ypatinga imunitetų reikšmė užtikrinant valstybių diplomatinis santykius. Doktrinoje imunitetai suprantami kaip ypatingų teisių suteikimas ar „išėmimas“ iš užsienio valstybės jurisdikcijos³¹. 1961 m. Vienos konvencijos 39 str. 1 d. nustato, kad kiekvienas asmuo, turintis teisę į privilegijas ir imunitetus, naudojasi jais nuo to momento, kai atvyksta į priimančiosios valstybės teritoriją. Tarptautinėje praktikoje susiformavo paprotys, kuris draudžia diplomatinuose santykiuose imtis veiksmų, kuriais diplomatiniai imunitetai būtų apribojami ar net panaikinami. Diplomatas priimančiojoje valstybėje negali būti patrauktas nei civilinė (išskyrus tam tikras išimtis), nei baudžiamojon, nei administracinėn atsakomybėn. Kaip ir valstybių diplomatiniai santykiai, taip ir diplomatinis imunitetų suteikimas yra grindžiamas valstybių abipusiškumo pagrindu. Suteikiant imunitetus preziumuojama, kad diplomatas elgsis tinkamai ir nepažeis priimančios valstybės vidaus tvarkos ir, kaip nustatyta 1961 m. Vienos konvencijos 41 str. 1 d., gerbs jos įstatymus bei kitus teisės aktus. Deja, šiuolaikinėje tarptautinėje praktikoje vis dažniau susiduriama su diplomatų neteisėtu elgesiu ir piktnaudžiavimu jiems suteiktomis išskirtinėmis teisėmis. Vienos Afrikos šalies ambasadorius yra pasakęs, kad kartais diplomatai elgiasi per daug demonstratyviai ir pasitaiko atvejų, kai net suplėšomos sąskaitos už automobilio stovėjimą³². Štai tipiška situacija: Londono policija sustabdė du sovietų diplomatus, kurie vienpusio eismo gatve važiavo priešinga kryptimi. Šie pasinaudojo diplomatine neliečiamybe ir liko nenubausti³³. Vienas Italijos diplomatas Kanados muitinėje susiginčijo su pareigūnu, nes pradėjo reikalauti diplomatinio išskirtinumo.

³¹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 184.

³² Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. -Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P.160.

³³ Ten pat, P. 163.

Ginčas tąkart peraugo į tarpusavio įžeidinėjimus³⁴. Tai tik keletas atvejų, kai diplomatai ignoruodavo priimančiosios valstybės vidaus teisės aktų reikalavimus ir, prisidengdami jiems teikiamu imunitetu, išvengdavo atsakomybės. Pasaulio praktikoje vis didėjantis tokių pažeidimų skaičius skatina atviriau kalbėti apie galimas priimančiosios valstybės atsakomasias priemones. Diplomatinėje teisėje viena tokių priemonių – tai diplomato paskelbimas *persona non grata*, kitais žodžiais tariant, tai yra nagrinėjamo principo samprata siaurąja prasme.

Tarptautinėje praktikoje nėra jokių konkrečių kriterijų, nustatančių, kada valstybė diplomatai turi skelbti nepageidaujamu. Priimančioji valstybė šioje srityje turi visišką laisvę veikti savo nuožiūra. Dėl diplomatų kaltės įvykusius incidentus dažniausiai nagrinėja atitinkamos valstybės institucijos, o taip pat užsienio reikalų ministerijos diplomatinio protokolo (ar kita) tarnyba. Remdamasi gautais duomenimis, diplomatinio protokolo tarnyba paprastai atlieka objektyvią analizę ir, kartu su užsienio reikalų ministru, sprendžia, kokių veiksmų reikėtų imtis. Esant nesunkiam nusižengimui, atitinkama ministerija paprastai apie tai informuoja diplomatinės atstovybės vadovą. Taip tikimasi, kad pastarasis ims tam tikrų drausminių priemonių pagal atstovaujamosios valstybės įstatymus. Įvykdžius sunkesnę teisės pažeidimą, diplomatas gali būti skelbiamas *persona non grata* arba, susitarus su diplomatine atstovybe ar tiesiai su atstovaujama valstybe, jis gali išvykti iš šalies be jokių papildomų sąlygų. Tačiau praktikoje dažniausiai nepageidaujamas diplomatas iš šalies išvyksta pats arba yra atšaukiamas, nelaukiant kol priimančioji valstybė jį oficialiai paskelbs *persona non grata*. Kai kuriose Europos šalyse tokie įvykiai apskritai laikomi paslaptimi³⁵ ir nėra viešinami. Greičiausiai taip siekiama išvengti galimo viešo skandalo ir diplomatinės atstovybės reputacijos šalyje sugadinimo. 1961 m. Vienos konvencijos 9 str. 1 d. nurodoma, kad atstovaujamoji valstybė diplomatai privalo atšaukti arba atleisti jį iš pareigų, jei priimančioji valstybė praneša, kad toks diplomatas yra nepageidaujamas. Pavyzdžiui, 1855 m. Krymo karo metu JAV pasiūlė atšaukti kelis Didžiosios Britanijos diplomatus, nes šie priimančiojoje valstybėje verbavo naujokus stoti į Didžiosios Britanijos karo tarnybą ir todėl šie diplomatai buvo paskelbti *persona non grata*³⁶. Diplomatus gali būti reikalaujama atšaukti dėl įvairių priežasčių. Kaip antai, 1804 m. Ispanijos Vyriausybė paprašė atšaukti Jungtinių Amerikos Valstijų diplomatai Madride, nes pastarasis aukštam vyriausybės pareigūnui nusiuntė laišką su grasinančia užuomina, jog jis Jungtinių Amerikos Valstijų konsulus informuos apie pablogėjusius abiejų valstybių tarpusavio santykius ir kreipsis į Ispanijoje gyvenančius Jungtinių Amerikos Valstijų piliečius, kad šie būtų pasirošę

³⁴ Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. -Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P.162.

³⁵ Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longman, 1962. P. 279.

³⁶ Ibid. P. 288.

bet kuriuo metu išvykti iš šalies³⁷. Sovietų Sąjungos Vyriausybė pareikalavo atšaukti Jungtinių valstijų diplomata už viešas ir tariamai nepagarbias replikas apie priimančiąją valstybę³⁸ ir pan.

Kai diplomatas dėl tam tikrų priežasčių tampa *persona non grata* valstybėje, ji apie tai praneša atstovaujamajai valstybei. Bendravimas paprastai vyksta per valstybės diplomatinės atstovybes, kurių pagrindinė funkcija – atstovauti savo valstybei visais oficialių santykių su priimančiąja valstybe klausimais. 1961 m. Vienos konvencija nepateikia atsakymo, kokia forma reiktų kreiptis į diplomatinę atstovybę: raštu ar žodžiu, prašant (reikalaujant) atšaukti diplomata ar tik nurodant faktą ir laukiant, kol atstovaujanti valstybė pati atšauks savo diplomata ir t.t. Priimančioji valstybė pati pasirenka būdą, kuriuo kreipiasi į valstybės diplomatinę atstovybę. Kaip matome, *persona non grata* paskelbimas susideda iš dviejų 1961 m. Vienos konvencijoje įtvirtintų elementų: priimančios valstybės teisė kreiptis į atstovaujamają valstybę ir pastarosios pareiga atitinkamai atšaukti diplomata arba atleisti jį iš pareigų. Atstovaujamajai valstybei atsisakius arba per pakankamą laiko tarpą neįvykdžius savo įsipareigojimų, kyla *persona non grata* paskelbimo teisinės pasekmės – priimančioji valstybė gali atsisakyti pripažinti tokį asmenį diplomatinės atstovybės nariu (1961 m. Vienos konvencijos 9 str. 2 d.), kitaip tai vadinama *dismissal* procedūra (angl. *dismissal* – atleidimas, paleidimas). Tai reiškia, kad diplomato imunitetas nustoja galioti ir jį priimančiosios valstybės institucijos gali patraukti atsakomybėn tiek už veikas, padarytas dar prieš jam įgyjant imunitetą, tiek už veikas, padarytas jam turint imunitetą³⁹. Tačiau egzistuoja viena išimtis: imuniteto trukmė yra neribojama už veikas, kurias diplomatas padarė vykdydamas savo tarnybines pareigas diplomatinėje atstovybėje⁴⁰. Tokiais atvejais, pasibaigus nustatytam laiko tarpui, asmuo yra išsiunčiamas į savo valstybę. 1961 m. Vienos konvencija taip pat neapibrėžia, kas yra laikoma „pakankamu laiko tarpu“. Kiekvienu individualiu atveju priimančioji pati valstybė nusprendžia, per kiek laiko nepageidaujamas asmuo turi palikti jos teritoriją. Nors tarptautinės teisės specialistai „pakankamu laiko tarpu“ įvardija 48 valandas⁴¹, praktika rodo, kad toks terminas gali svyruoti nuo kelių valandų iki keliasdešimt dienų. Šveicarijoje paprastai suteikiamas net 6 mėnesių terminas, Venesueloje leidžiama išvykti per 1 mėnesį⁴², Lietuvos diplomatui Maskvoje 2004 m. buvo liepta išvykti per 48 valandas, 1924 m. Meksika liepė išvykti Didžiosios Britanijos diplomatui ir nurodė 10 dienų terminą ir pan. Taigi išvykimo terminas yra reikšmingas, nustatant asmens statusą. Todėl, autorės nuomone, yra tikslinga šį terminą nagrinėti išsamiau.

³⁷ Bland N. *Satow's guide to diplomatic practice*. – London: Longman, 1962. P. 280.

³⁸ *Ibid.* P. 284.

³⁹ Denza E. *Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations*. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 256.

⁴⁰ Feltham G.R. *Diplomatijos vadovas*. – Vilnius: Alma littera 1997. P. 53.

⁴¹ Denza E. *Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations*. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 70.

⁴² *Ibid.* P. 359.

1961 m. Vienos konvencijos 39 str. 2 d. aiškiai nurodyta, kad asmens privilegijos ir imunitetai yra nebeteikiami nuo to momento, kai jis išvyksta iš šalies arba kai pasibaigia tam reikalingas laiko tarpas. Tuomet kyla klausimas, ar iki išvykimo iš šalies diplomatas vis dar vykdo savo funkcijas? Diplomato funkcijos *inter alia* pasibaigia priimančiai valstybei pranešus atstovaujamajai valstybei apie jos atsisakymą pripažinti diplomata atstovybės nariu (1961 m. Vienos konvencijos 43 str. „b“ p.). Jau buvo aptarta, jog, pagal 1961 m. Vienos konvencijos 9 str., priimančioji valstybė pirmiausia praneša atstovaujamajai valstybei apie tai, kad asmuo yra nepageidaujamas. Tik tada, kai praeina pakankamas laiko tarpas, priimančioji valstybė gali atsisakyti tokį asmenį pripažinti diplomatinės atstovybės nariu. Vadinasi, asmuo diplomatinės atstovybės nariu nebepripažįstamas tik suėjus išvykimui skirtam laikui. Todėl galima daryti išvadą, kad nagrinėjamu laikotarpiu asmuo tebevykdo savo funkcijas ir imunitetai jam yra teikiami. Tačiau praktikoje tokie samprotavimai gali kelti nemažai prieštaringų diskusijų. Diplomatinės atstovybės funkcijos (o jos atliekamos per atstovybės narius), pagal Konvencijos 3str., *inter alia* yra: atstovavimas atstovaujamajai valstybei, derybos su priimančiosios valstybės vyriausybe, draugiškų santykių tarp atstovaujamosios ir priimančiosios valstybių skatinimas ir t.t. Praktiškai turbūt sunkiai įsivaizduojamas „draugiškų“ santykių palaikymas per diplomata, kuris pats nesilaikė priimančios valstybės vidaus teisės aktų reikalavimų. Juo labiau, kaip galėtų būti vedamos derybos su asmeniu, kuris išsiunčiamas iš šalies? Kita vertus, diplomatių atstovybių funkcijas reikėtų suprasti kaip tęstinę veiklą, jos nesiejant su konkrečiu asmeniu. Be to, išsiuntus diplomata, atstovybės funkcijos nenutrūksta. Tačiau susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, gali kilti klausimų, kokį „vaidmenį“ atlieka diplomatas, jei jo funkcijos yra nepasibaigusios, tačiau jam yra įsakyta išvykti iš šalies? Siekiant išvengti daugiaprasmių interpretacijų, autorės nuomone, 1961 m. Vienos konvencijoje būtų labiau tikslinga įvardinti, kad diplomato funkcijos *inter alia* pasibaigtų ne praėjus duotam išvykimo terminui, o priimančiajai valstybei pranešus atstovaujamajai valstybei apie tai, kad diplomatas jos teritorijoje yra nepageidaujamas. Tokiu būdu asmuo neturėtų teisės toliau veikti atstovaujamos valstybės vardu. Tačiau, vadovaujantis tarptautiniu valstybių mandagumo papročiu, imunitetas jam būtų taikomas iki išvykimo.

Nemažai diskusijų kelia ir kitas klausimas – jei imunitetai nebeteikiami asmeniui išvykus iš šalies, ar galima diplomata paskelbti *persona non grata* jo komandiruotės kitoje valstybėje metu? Ir kaip tokiu atveju sprendžiamas imuniteto klausimas? Panašus atvejis yra nutikęs 1984 m., kai buvo surinkta įrodymų, jog Nikaragvos diplomatas Kanadoje užsiiminėjo prekyba narkotikais ir ginklais. Po vizito Jungtinėse Amerikos Valstijose, diplomatu dar nespėjus grįžti į priimančiąją valstybę, jis buvo suimtas, argumentuojant tuo, kad už priimančios valstybės teritorijos ribų, imunitetas jam neturėjo būti taikomas. Ontarijo teismas Kanadoje 1992 m.

pasakė, kad Vienos Konvencijos 39 str. 2 d. nurodytą sąvoką „kai jis išvyksta“ reikėtų suprasti kaip galutinį diplomato išvykimą iš šalies. Konvencija negali būti aiškinama siaurinančiai, t.y. aiškinant negalima imunitetą susiaurinti labiau nei jie įprastai suprantami tarptautinėje teisėje⁴³. Ateityje siekiant išvengti situacijų, kai diplomatų imunitetai pažeidžiami dėl neteisingo normos interpretavimo, autorės nuomone, būtų tikslinga ir pačioje 1961 m. Vienos konvencijoje konkrečiau apibrėžti „išvykimo iš šalies“ sąvoką, akcentuojant galutinį diplomato išvykimą, o ne laikiną buvimą už teritorijos ribų. O ar galima laikinai iš šalies išvykusį asmenį paskelbti *persona non grata* ir nebeįleisti jo į valstybės teritoriją? Vienareikšmio atsakymo nėra netgi tarptautinėje praktikoje. Pasak kai kurių tarptautinės teisės specialistų, priimančiai valstybei nėra būtina laukti diplomato išvykimo, kad paskelbtų jį nepageidajamu. Jei naujos aplinkybės paaiškėtų būtent tuo metu, kai diplomato nėra teritorijos viduje, priimančioji valstybė ko gero atsižvelgtų į mandagumo paprotį ir diplomata *persona non grata* paskelbtų tik jam sugrįžus. Tačiau diplomatas gali būti susijęs su itin sunkia nusikalstama veika, tokia kaip terorizmas ar nužudymo sąmokslas, todėl jo grįžimas gali tapti pavojingas priimančiosios valstybės saugumui ir viešajai tvarkai. Tokiu atveju, autorės nuomone, valstybė pati, atsižvelgdama į konkrečias aplinkybes ir įvertindama diplomatinius santykius su atstovaujama valstybe, turi teisę nuspręsti, ar nepageidajam asmeniui bus leidžiama grįžti, ar ne.

Taigi, *persona non grata* principo taikymas laike nėra apribotas jokiais kriterijais. Priimančioji valstybė turi teisę diplomata nepageidajamu paskelbti bet kuriuo metu: tiek iki atvykimo, tiek atvykus į jos teritoriją. Skiriasi tik *persona non grata* principo taikymo išraiškos formos: prieš kandidato atvykimą, *persona non grata* taikymas pasireiškia agremano ar sutikimo nedavimo forma, kitaip dar suprantama kaip nagrinėjamas principas plačiąja prasme; diplomatui esant priimančiojoje valstybėje *persona non grata* paskelbimas vykdomas atstovaujama valstybei siunčiant pranešimą, kad tam tikras diplomatas priimančiojoje valstybėje yra nepageidajamas. Toks *persona non grata* principo taikymas suprantamas siaurąja prasme.

Diplomatinėje teisėje yra numatyta ir kita galimybė valstybių tarpusavio klausimus spręsti neteisiminiu keliu. Tai atstovaujamosios valstybės atsisakymas nuo imuniteto savo diplomato atžvilgiu. Doktrinoje bandomi formuluoti kriterijai, kada valstybė turėtų atsisakyti savo diplomatinės atstovybės darbuotojo turimo imuniteto. Teigiama, kad valstybė pagrįstai gali reikalauti atsisakyti imuniteto kai su šiuo klausimu susiję grynai privataus pobūdžio diplomatinės atstovybės darbuotojo veiksmai⁴⁴. Todėl kartais diplomatinėje veikloje diplomato paskelbimas *persona non grata* ir jo išsiuntimas yra suprantamas kaip „galutinė“ priemonė, kovojant su teisės

⁴³ Denza E. *Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations.* – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 358.

⁴⁴ Paksas A. *Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/MRU.* – V., 2000. P. 129.

pažeidimus darančiais ar diplomatiniais imunitetais piktnaudžiaujančiais diplomatais, kai kitos alternatyvos jau išnaudotos ir nebuvo pasiekta jokių rezultatų. Paprastai alternatyvių veiksmų imamasi tam, kad nebūtų aštrinami santykiai su kita valstybe. 1961 m. Vienos konvencijos 32 str. numatyta galimybė atstovaujamajai valstybei atsisakyti savo diplomatų imuniteto nuo jurisdikcijos. Nors šioje normoje tiesiogiai nėra numatyta priimančiosios valstybės galimybė prašyti panaikinti imunitetą, tačiau tokia teisė seka iš normos esmės. Atstovaujamoji valstybė negali žinoti, kas vyksta priimančiosios valstybės viduje, jei apie tai jai nėra pranešama. Priimančiajai valstybei nepateikus prašymo, imuniteto atsisakymas netektų prasmės, nes taip ir liktų neaišku, kurios valstybės jurisdikcija yra taikoma konkretaus diplomato atžvilgiu.

1961 m. Vienos konvencijos 32 str. 1 d. nurodoma, kad teisę atsisakyti imuniteto išimtinai turi tik atstovaujamoji valstybė. Tačiau kyla klausimas, ar turi šią teisę pati diplomatinė atstovybė kaip atstovaujanti savo valstybei? Juk 1961 m. Vienos konvencijos preambulėje nurodyta, kad imunitetai suteikiami ne atskirų asmenų poreikiams tenkinti, bet siekiant užtikrinti, kad diplomatinės atstovybės, kaip valstybėms atstovaujančios institucijos, veiksmingai vykdytų savo funkcijas. Tarptautinės teisės specialistų M. Akehurst ir P. Malanczuk nuomone, priimančiosios valstybės vyriausybė gali paprašyti ambasadorių, kad šis panaikintų savo pavaldinio imunitetą⁴⁵. A. Paksas taip pat samprotauja, kad pati atstovaujamoji valstybė realizuoja galimybę atsisakyti imuniteto, tačiau tai gali padaryti ir diplomatinės atstovybės vadovas, kuriam jo atstovaujamoji valstybė gali būti suteikusi teisę savarankiškai priimti sprendimus jos vardu dėl atsisakymo nuo imuniteto arba kuris priima tokį sprendimą konkrečiu atveju po konsultacijų su savo valstybės centrinėmis institucijomis⁴⁶. Diplomatinė atstovybė veikia valstybės vardu ir bet koks atstovybės sprendimas visada rodo valstybės valią, todėl autorė pritaria nuomonei, kad imuniteto atsisakymą pateikti gali ir valstybės diplomatinė atstovybė.

Praktikoje nėra žinoma labai daug atvejų, kai valstybės atsisakė imunitetų savo diplomatų atžvilgiu. Kai kurie teoretikai tai argumentuoja tuo, kad imuniteto atsisakiusi valstybė tuo sukurtų precedentą, kuris būtų panaudotas prieš jos pačios diplomatus užsienio šalyse⁴⁷. Praktika rodo, kad imuniteto atsisakymas nuo baudžiamosios jurisdikcijos pasitaiko daug rečiau nei imuniteto atsisakymas nuo civilinės jurisdikcijos⁴⁸. Tačiau tokių pavyzdžių tarptautinėje praktikoje, be abejo, yra nutikę. Štai, 1997 m. sausio 3 d. Gruzijos diplomatas Makharadze Vašingtone sukėlė eismo įvykį, per kurį žuvo vienas Brazilijos turistai ir keli žmonės buvo

⁴⁵ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 165.

⁴⁶ Paksas A. Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/MRU.– V., 2000. P.128-129.

⁴⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 162.

⁴⁸ Paksas A. Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/MRU.– V., 2000. P. 107.

sužeisti. Jungtinių Amerikos Valstijų Valstybės departamentas paprašė Gruzijos atsisakyti imuniteto Makharadze atžvilgiu. Po kiek laiko Gruzijos Vyriausybė nusiuntė notą, kurioje pranešama apie imuniteto atsisakymą nuo baudžiamosios jurisdikcijos. Jau po mėnesio Vašingtono teisme Makharadze buvo teisiamas už nužudymą dėl neatsargumo⁴⁹. Pažymėtinas 1961 m. Vienos konvencijos 32 str. 2 d. numatytas reikalavimas, kad atsisakymas visais atvejais turi būti aiškiai išreikštas. Gruzijos notoje dėl imuniteto atsisakymo buvo kalbama tik apie baudžiamąją jurisdikciją. Makharadze byla nagrinėjęs teismas akcentavo, jog pastarasis vis dar turi imunitetą nuo priimančios valstybės civilinės jurisdikcijos, todėl ieškinyms dėl patirtų nuostolių atlyginimo buvo atmestas⁵⁰.

O štai kitas nemažai diskusijų sukėlęs atvejis: 1997 m. lapkričio mėn. Zairo ambasadorius Baya's, vykdydamas savo funkcijas, Paryžiuje vairavo automobilį ir dėl greičio viršijimo sukėlė autoįvykį, kurio metu žuvo du berniukai. Po savaitės keli tūkstančiai prancūzų susirinko protestuodami, kad Zairo diplomatas būtų teisiamas teisme. Pats ambasadorius Baya's ir Zairo Prezidentas Mobutu'as sutiko atsisakyti teikiamo imuniteto. Byla jau buvo pradėta nagrinėti, kai Prancūzijos diplomatai atkreipė dėmesį, kad buvo duotas neoficialus sutikimas atsisakyti imuniteto, tačiau nebuvo paisoma minėtos 1961 m. Vienos konvencijos 32 str. 2 d. normos, jog atsisakymas turi būti išreikštas aiškiai. Galiausiai Zairo Prezidentas nebetepateikė oficialaus imuniteto atsisakymo, o ambasadoriui buvo leista grįžti į Zairą⁵¹. Net ir išvykus iš priimančiosios valstybės teritorijos, buvęs ambasadorius išsaugojo imunitetą nuo Prancūzijos jurisdikcijos, kadangi, pagal 1961 m. Vienos konvencijos 39 str. 2 d., imunitetai paprastai nebeteikiami nuo to momento, kai asmuo išvyksta iš šalies arba kai pasibaigia tam reikalingas laiko tarpas, tačiau imunitetas toliau teikiamas už asmens veiksmus, kuriuos jis atliko eidamas savo pareigas diplomatinėje atstovybėje.

Diplomatinėje teisėje nėra privalomų kriterijų, kokiais atvejais būtų prašoma panaikinti asmens imunitetą nuo jurisdikcijos. To prašyti priimančiajai valstybei netgi nėra privaloma, o atstovaujamoji valstybė nėra įpareigota prašymą tenkinti. Paprastai vidaus teisės akto pažeidimo atveju priimančioji valstybė pati analizuoja visas susijusias aplinkybes, įvertina savo santykius su atstovaujama valstybe, įvertina galimas pasekmes dėl savo jurisdikcijos taikymo ar diplomato išsiuntimo iš šalies ir nusprendžia, kokių veiksmų imtis būtų protingiausia. Tačiau kai kuriose didžiausiose pasaulio valstybėse kartais iš anksto nustatoma, kokių konkrečių veiksmų bus imtasi prieš diplomata, jam įvykdžius tam tikros rūšies nusikaltimą. Pavyzdžiui, pagal Jungtinėje Karalystėje galiojančią praktiką, atstovaujamajai valstybei atmetus prašymą panaikinti

⁴⁹ Blakesley L. C., Firmage B. E., Scott F. R., Willams A. S. The International Legal System. Cases and materials. – New York: Foundation Press, 2001. P. 804.

⁵⁰ Ibid. P. 805.

⁵¹ Ibid. P. 807.

diplomato imunitetą smurtinio nusikaltimo, šnipinėjimo, prekybos narkotikais atvejais, pažeidėjas paprastai yra paskelbiamas *persona non grata*⁵². Ši valstybė minėtų veiksmų gali imtis tokių nusikalstamų veikų atvejais:

- 1) taisyklių, reglamentuojančių šaunamųjų ginklų (įskaitant ir dujinius balionėlius) įsigijimą, laikymą ir panaudojimą, pažeidimas;
- 2) transporto priemonės vairavimas girtam ar apsvaigus nuo narkotinių medžiagų (ypač kai padaroma žala trečiajai šaliai);
- 3) kelių eismo taisyklių pažeidimai, leistino greičio viršijimas, civilinės atsakomybės neapdraudimas;
- 4) vagystė;
- 5) kitos nusikalstamos veikos, už kuriuos Jungtinės Karalystės įstatymai numato laisvės atėmimą daugiau nei 12 mėnesių (pavyzdžiui, sukčiavimas, lytiniai nusikaltimai ir pan.);
- 6) diplomato rėmimasis savo imunitetu nuo Jungtinės Karalystės jurisdikcijos civilinėse bylose, siekiant nesąžiningai išvengti prievolių, kylančių iš civilinių – teisinių santykių⁵³.

Paprastai tokiais atvejais pirmiausia valstybės prašoma panaikinti diplomato imunitetą, o to nepadarius asmuo skelbiamas *persona non grata*. Jei tokios veikos padaromos pakartotinai, reikėtų manyti, kad valstybė iškart gali diplomatą paskelbti nepageidaujamu ir jį išsiųsti iš savo teritorijos. Palyginimui galima nustatyti diplomato imuniteto panaikinimo ir diplomato paskelbimo *persona non grata* santykį ir atribojimo kriterijus:

- 1) galimybė imtis bet kurių veiksmų dažniausiai atsiranda dėl to paties pagrindo – diplomatui piktnaudžiaujant jam suteiktais imunitetais ar pažeidus valstybės vidaus teisės aktų reikalavimus;
- 2) nuo imuniteto atsisakymo momento, diplomatui iš karto teikiamas užsieniečio statusas priimančioje valstybėje ir jis toje valstybėje gali būti traukiamas atsakomybėn;
- 3) diplomatą paskelbus *persona non grata*, jam suteikiamas tam tikras laiko tarpas išvykimui iš šalies, per kurį imunitetas vis dar yra teikiamas (1961 m. Vienos konvencijos 39 str. 2 d.). Diplomatus neišvykus, nuo to momento jam taikomas užsieniečio statusas toje valstybėje;
- 4) imuniteto atsisakymas yra tarsi dvišalis aktas, kurį sudaro priimančiosios valstybės prašymas ir atstovaujamosios valstybės teigiamas atsakymas;
- 5) *persona non grata* paskelbimas yra vienašalis priimančiosios valstybės veiksmas, kurio atstovaujamoji valstybė negali įtakoti;

⁵² Paksas A. Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/MRU.– V., 2000. P. 108.

⁵³ Diplomatic privileges and immunities. Memorandum describing the practice of Her Majesty's Government in the United Kingdom. Protocol department of the Foreign and Commonwealth Office. – London, 1990. P. 25.

6) atsisakius panaikinti imunitetą, galima pasinaudoti teise diplomata paskelbti *persona non grata* ir išsiųsti iš šalies;

7) po diplomato paskelbimo nepageidajamu, imuniteto atsisakymas nebeturi reikšmės.

Apibendrinant, galima teigti, kad tiek diplomatinio imuniteto atsisakymas, tiek diplomato paskelbimas *persona non grata* įtakoja tai, kad diplomatas priimančiojoje valstybėje nebegali toliau vykdyti savo diplomatinių funkcijų. Panaikinus imunitetą ar diplomata paskelbus nepageidajamu, jis tampa paprastu užsieniečiu ir jam gali būti taikoma priimančiosios valstybės jurisdikcija. Skirtumas tas, kad prašymo atsisakyti imuniteto tikslas – asmenų patraukti atsakomybėn pagal priimančiosios vietos valstybės teisę, o *persona non grata* principo – dažniausiai panaikinti diplomatinį statusą ir išsiųsti asmenį iš šalies.

Nagrinėjamas principas ypatingas tuo, kad jis yra glaudžiai susijęs su kitu principu – idėja, t.y. su diplomatinio imunitetu. Kaip jau buvo minėta, šie imunitetai yra taikomi diplomatui atvykus į priimančiosios valstybės teritoriją arba vykstant į ją per trečiasias valstybes. Tačiau nuo diplomato patekimo į priimančiosios valstybės teritoriją momento nepageidajamam asmeniui privalo būti suteikiamas išvykimui iš šalies reikalingas terminas, kurio metu diplomatiniai imunitetai vis dar yra teikiami. Tai leidžia *persona non grata* principo taikymą laike skaidyti į dvi dalis - iki diplomato atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją ir jam esant priimančiojoje valstybėje. Praktikoje toks skaidymas dažniausiai pažiūmi tuo, kad diplomatui esant priimančiojoje valstybėje, jis nepageidajamu gali būti paskelbtas pagal formalią procedūrą (samprata siaurąja prasme), o jei diplomatas tampa nepageidajamas jam net nespėjus atvykti į valstybės teritoriją galima kalbėti apie principą plačiąja prasme, kuris gali būti išreiškiamas netiesiogiai - neigiamo agremano/sutikimo forma, jo atšaukimu ar pan.

2.2. VALSTYBĖS MOTYVAI TAIKANT *PERSONA NON GRATA* PRINCIPĄ

Jau senovėje buvo siekiama, kad abiejų valstybių interesai būtų patenkinti. Šiam tikslui per ilgą diplomatijos istoriją susiformavo diplomatiniai veiksmai, diplomatų bendravimo taisyklės ir papročiai, kurių visuma suprantama kaip diplomatinis protokolas. Ir šiandien diplomatiniai santykiai daugiausia remiasi valstybių draugiškais ir mandagiais veiksmais. Susidarius tam tikroms sąlygoms, kai diplomatinės atstovybės narius tenka paskelbti nepageidajamais, paprastai valstybė siekia tai padaryti taktiškai ir mandagiai. Taip siekiama išvengti galimų ginčų tarp vyriausybių, kurie gali atsispindėti ir šių valstybių dvišaliuose santykiuose. Štai, 1852 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybė paprašė atšaukti Nikaragvos diplomata Marcolet'ą po to, kai pastarasis papasakojo spaudai apie kanalą vandenyne, kuris jam

buvo parodytas neoficialiai ir pasikliaujant, kad informacija nebus išplatinta. Beje, motyvai tąkart nebuvo pateikti ir Nikaragva atsisakė atšaukti savo diplomata. Tada vienas Jungtinių Amerikos Valstijų valdžios atstovas pateikė notą, kurioje nurodė, kad tokio prašymo vyriausybės niekada negali atmesti, siekiant išsaugoti draugiškus tarpusavio santykius, o diplomatas, dėl kurio buvo pateiktas prašymas, netenka autoriteto ir jam bus itin sudėtinga toliau vykdyti savo funkcijas⁵⁴.

Į tokią diplomatinę santykių praktiką buvo atsižvelgta ir rengiant Vienos konvenciją dėl diplomatinę santykių, kurios 9 str. 1 d. įtvirtinta, jog priimančioji valstybė, pranešdama, kad diplomatinio personalo narys yra *persona non grata*, neprivalo pateikti savo sprendimo motyvų. Motyvai neprivalomi pateikti tiek skelbiant asmenį nepageidaujamu prieš jam atvykstant į priimančiosios valstybės teritoriją, tiek diplomatui esant priimančiojoje valstybėje. Taigi priimančiajai valstybei suteikiama teisė savarankiškai spręsti dėl motyvavimo. Tačiau net ir tais atvejais, kai nenorima nurodyti priežasčių, kai kurie faktai gali tapti žinomi visuomenei ir būti aprašyti diplomatinės teisės vadovėliuose. Tokiu būdu yra žinoma, dėl kokių priežasčių tam tikrais atvejais buvo taikomas *persona non grata* principas, todėl yra įmanoma analizuoti bei nustatyti dažniausiai pasitaikančias diplomatų paskelbimo nepageidaujamais priežastis (visa tai apžvelgiama kitame magistro baigiamojo darbo skyriuje).

Kita vertus, jeigu priimančioji valstybė pasinaudoja teise nepateikti savo sprendimo motyvų ir tarsi „slepia“ tokio sprendimo priežastis, galima būtų įtarti, kad diplomato paskelbimas *persona non grata* yra visiškai nepagrįstas veiksmas, netgi galintis sukelti abejonių dėl tolesnio diplomatinę santykių palaikymo. Todėl, siekiant, kad toks veiksmas nebūtų interpretuojamas kaip savavališkas, dažniausiai valstybės mandagiai nurodo bent jau bendro pobūdžio formuluotes. Pavyzdžiui, 1871 m. Jungtinių Amerikos Valstijų užsienio reikalų ministras, informavo Rusiją apie tai, kad jos diplomato Vašingtone Cataczy'io privatūs veiksmai yra nesuderinami su oficialiomis pareigomis, todėl šis asmuo tapo *persona non grata* priimančiojoje valstybėje. Tokiomis aplinkybėmis, Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidento nuomone, abiejų valstybių interesai būtų apsaugoti, jei šis Rusijos diplomatinės atstovybės diplomatinio personalo narys būtų pakeistas. Tąkart Rusija suprato užuominą ir atšaukė savo diplomata. Pasak diplomatinės teisės specialisto John'o W. Foster'io, toks Jungtinių Amerikos Valstijų įgalioto atstovo oficialus pranešimas yra viskas, ko atstovaujamoji valstybė gali reikalauti ir ką save gerbianti priimančioji valstybė gali duoti⁵⁵. Ir šiomis dienomis valstybės naudojasi bendro pobūdžio abstrakčiomis formuluotėmis. Štai 2004 m. Rusijos užsienio reikalų ministerija Lietuvos ambasados įgaliotajam ministrui pareiškė, kad trys Lietuvos ambasados

⁵⁴ Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longmans, 1962. P. 287-288.

⁵⁵ Foster W. J. A Century Of American Diplomacy. A Brief Review Of The Foreign Relations Of The United States 1776 To 1876. – Kessinger Publishing, 2004. P. 433.

darbuotojai paskelbti *persona non grata* už veiklą, nesuderinamą su diplomato statusu. Tais pačiais metais Rusija už veiklą, nesuderinamą su diplomato statusu ir kenkiančia Rusijos interesams nepageidaujamais asmenimis paskelbė du Estijos diplomatus⁵⁶. Pernai už antivalstybinę veiklą Baltarusijos valdžia išsiuntė Lenkijos karo atašė⁵⁷ ir pan. Kaip matome, valstybės tokioms diplomatinėms procedūroms vartoja standartines formuluotes, tačiau jų turinio neatskleidžia.

Deja, šiuolaikinėje diplomatinėje praktikoje teise nemotyvuoti savo sprendimo valstybės naudojasi taip dažnai, jog kartais akivaizdus tampa taip vadinamas *tit-for-tat* („akis už akį“, „dantis už dantį“) metodas, kai diplomatai išsiunčiami ne dėl jų asmeninių veiksmų ar elgesio, o dėl valstybės politinių nuostatų pasielgti analogiškai kitos valstybės poelgiams. 1961 m. Vienos konvencija, suteikdama teisę nepateikti motyvų, kartu sukuria palankias sąlygas piktnaudžiauti turima teise ir vykdyti toli gražu ne mandagiais ir gražiais tarpusavio santykiais paremtą bendradarbiavimo politiką. Štai kad ir autorės sudėliota įvykių seka Lietuvos santykiuose su Rusija:

- 1) 2004 m. kovo mėn. Lietuva išsiuntė tris rusų diplomatus, pareiškusi, kad jie įtarinėjami šnipinėjimu;
- 2) iškart po to iš Maskvos liepta per 48 valandas išvykti trims Lietuvos diplomatams;
- 3) tų pačių metų liepos mėn. *persona non grata* Lietuvoje paskelbti dar trys Rusijos diplomatinio personalo nariai;
- 4) rugpjūčio mėn. Rusija paskelbė nepageidaujamu Lietuvos karo atašė, kuris teritoriją palikti turėjo per 24 valandas. Kitą Lietuvos karo atašė kandidatūrą Rusija atmetė;
- 5) 2006 m. spalio mėn. Lietuvos spaudoje pasklido informacija, esą vieno iš aukštų Rusijos diplomatų Vilniuje buvo pareikalauta palikti šalį;
- 6) jau kitą dieną, BNS šaltinių teigimu, Rusija vieną iš Lietuvos diplomatų ruošėsi išsiųsti kaip nepageidaujamą asmenį ir t.t.

Visais šiais atvejais tikrosios *persona non grata* principo taikymo priežastys nebuvo nurodytos. Tiesa, kai kada oficialiai buvo pranešama, kad vienas ar kitas diplomatas užsiėmė veikla, nesuderinama su diplomato statusu. Arba motyvų formuluotės apskritai nebuvo nurodomos. Valstybė, kaip atsaką į kitos valstybės veiksmus išsiuntusi diplomata, ir vėl gali tikėtis analigiškos kitos valstybės reakcijos. Komentuodamas pastaruosius 2006 metų įvykius, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras, užsiminė tikėjęs tokių Rusijos žingsnių, nes,

⁵⁶ Rusija išsiuntė tris Lietuvos diplomatus. ELTA, 2004 // <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=4027234>; prisijungimo laikas: 2006-10-09.

⁵⁷ BNS// <http://nais.urm.lt/news.nsf/f7a71762534b9e20c22564e300390831/3a41d6b3>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.

pasak jo, diplomatinėje praktikoje tarp kai kurių valstybių tai yra priimta⁵⁸. Vadinasi, tokiais atvejais abi valstybės, nors ir suvokdamos tikrąsias *persona non grata* principo taikymo priežastis, naudojasi galimybe neteikti motyvų ir tarsi vykdo „diplomatinį žaidimą“. Paradoksalu, tačiau užuot padėjusi išsaugoti draugiškus valstybių tarpusavio santykius, teisė nemotyvuoti diplomatų paskelbimo *non grata* kartais tampa diplomatine priemone, turinčia poveikį valstybių diplomatiniams santykiams ir tai kelia didžiulį vyriausybių susirūpinimą.

Aptartus problemą, kyla klausimas, kaip išvengti tokios situacijos tarp valstybių. Tiesaus atsakymo nepateikia nei teisinė literatūra, nei tarptautiniai ar valstybės vidaus teisės aktai, nei teismų praktika. O vieno universalaus atsakymo ir nerasime, nes kiekvienas atvejis yra individualus, turintis savo valstybių tarpusavio santykių istoriją ir pan. Autorės nuomone, klaidinga būtų manyti, kad situacija pasikeistų, jeigu valstybės pripažintų reikalinga keisti pačią Konvencijos formuluotę. Ši ilgus šimtmečius tarptautiniu papročiu pripažįstama teisė nepateikti motyvų padeda išlaikyti stabilius valstybių tarpusavio santykius ne tik dėl tarptautinio mandagumo palaikymo, bet ir dėl to, kad, negalėdama reikalauti motyvų, atstovaujamoji valstybė netenka galimybės viešai vertinti priimančiosios valstybės sprendimą diplomatą paskelbti *persona non grata*, o tuo pačiu ir kištis į šios valstybės vidaus reikalus. Vieno Jungtinės Karalystės universiteto dėstytojas yra minėjęs, kad net jeigu norėtume daryti pakeitimus tarptautinėje teisėje, visų pirma reikėtų iškelti klausimą, ar tai apskritai įmanoma, nes diplomatinė santykių esmė yra abipusiškumas ir akivaizdus kiekvienos valstybės troškimas užtikrinti visapusišką savo diplomatinio personalo narių, dirbančių užsienyje, apsaugą⁵⁹. Taigi ieškant problemų sprendimo būdų, būtina žvelgti į tarptautinio bendravimo ir diplomatinės teisės visumą bei suvokti, kad galias istorijos šaknis turinčios paprotinės teisės normos yra aukštesniame tarptautiniame lygmenyje, nei tam tikrais istorijos periodais atsirandančios problemos. Paaštrėjus dviejų valstybių tarpusavio santykiams, autorės nuomone, kitos trečiosios valstybės galėtų tarpininkauti abi šalis raginant susilaikyti nuo abipusių kaltinimų ir, jeigu reikia, padėti vesti dialogą ar derybomis spręsti kylančias problemas ir pan.

Apibendrinant, galimybė atstovaujamosios valstybės atstovą paskelbti nepageidaujamu diplomatinėje teisėje yra priimančiosios valstybės atsakomoji priemonė prieš problemoms dėl neteisėto diplomatų, jų piktnaudžiavimo suteikiamomis privilegijomis, imunitetais ir t.t. Valstybei kovojant su tokiomis problemomis, *persona non grata* principas tampa ypatinga priemone dėl savo teisinės reikšmės, nes priimančioji valstybė bet kuriuo metu diplomatą gali paskelbti *persona non grata*, suėjus išvykimui skirtam laikui, asmeniui toliau teikiamas ne

⁵⁸ Rusija išsiuntė tris Lietuvos diplomatus. ELTA, 2004 // <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=4027234>; prisijungimo laikas: 2006-10-09.

⁵⁹ Slomanson R.W. Fundamental Perspectives on International Law. – San Diego, California, 2003. P. 331.

diplomato, o užsieniečio statusas, priimančiajai valstybei nereikia nurodyti savo sprendimo motyvų ir pan.

3. DIPLOMATO PASKELBIMO *PERSONA NON GRATA* PRIEŽASTYS

1961 m. Vienos konvencija, nustatydamą galimybę taikyti *persona non grata* principą, nepateikė jokių diplomatų paskelbimo nepageidaujamais pagrindų. Todėl yra nesvarbu, ar priežastys, dėl kurių asmuo tapo nepageidaujamas, atsirado dėl tokio asmens privačių veiksmų ar dėl veiksmų vykdant profesines pareigas diplomatinėje atstovybėje. Antrajame darbo skyriuje jau buvo aptarta, kad skelbti *persona non grata* galima bet kuriuo metu ir tam nebūtina nurodyti priežasties. Valstybės teisė rinktis – motyvuoti savo sprendimą ar ne. Kaip rodo praktika, kartais diplomatai iš valstybės išsiunčiami vien todėl, kad yra atsakoma į kitos valstybės padarytus analogiškus veiksmus. Tokiu atveju tikrosios principo taikymo priežastys taip ir lieka nežinomos. Tačiau doktrinoje žinomi atvejai leidžia nustatyti kai kurias *persona non grata* paskelbimo priežastis. Analizuojamas principas yra plačiai taikomas tarp skirtingų pasaulio valstybių. Dėl tokios atvejų gausos ir ilgaamžiškumo būtų neįmanoma analizuoti ir darbe pateikti visus principo taikymo atvejus. Be to, skiriasi ir valstybių vidaus teisinės sistemos, todėl tai, kas vienoje valstybėje yra neleistina ar draudžiama, kitoje gali būti visiškai teisėtas veiksmas ir pan. Šioje darbo dalyje autorė nesiekia nustatyti konkrečių principo taikymo kriterijų ir nevardina baigtinio *persona non grata* principo taikymo priežasčių sąrašo. Čia pateikiamos dažniausiai pasitaikančios diplomato paskelbimo nepageidajamu priežastys, vadovaujantis doktrinoje aprašytais atvejais.

Pasak kai kurių tarptautinės teisės specialistų, diplomatas nepageidajamu iš esmės gali būti paskelbtas dėl dviejų priežasčių: dėl kriminalinio ar antisocialinio elgesio, kurį sukelia jo asmeninės silpnybės, ir dėl sąmoningų veiksmų, kuriais kenkiama priimančios valstybės saugumui ir jos interesams ir kurie vykdomi prisidengus diplomatinium imunitetu⁶⁰. Tuo pabrėžiama, kad asmuo turi būti padaręs tam tikrus veiksmus (įvykdęs teisės pažeidimą) ir nesvarbus tampa faktas, ar asmuo suvokė savo ketinimus pažeisti teisės normas, ar jis buvo neveiksnus veiksmų atlikimo metu. Autorės manymu, siekiant nustatyti dažniausiai tarptautinėje praktikoje pasitaikančias *persona non grata* paskelbimo priežastis, būtų tikslinga jas skirstyti pagal nusikalstamos veikos rūšis. Šios priežastys nustatomos vadovaujantis jau žinomais įvykiais ir apibūdinamos trumpos istorinės raidos kontekste.

⁶⁰ Feltham G.R. Diplomatinijos vadovas. – Vilnius: Alma littera 1997. P. 16.

3.1. Šnipinėjimas

Jis kitaip dar vadinamas špionažu ir suprantamas kaip slaptas, valstybinę paslaptį sudarančių duomenų arba kitų žinių, reikalingų užsienio žvalgybai, perdavimas užsienio valstybei ar jų rinkimas ir grobimas, turint tikslą perduoti⁶¹. Ši veikla atsirado prieš tūkstančius metų tautoms kovojant dėl žemės, turto ar vergų. Žvalgai sėlindavo į priešų stovyklas, skaičiuodavo kareivius arba ieškodavo puolimo planų. Jei pasisėkdavo, jie kaip didvyriai sugriždavo su informacija – atskleistomis paslaptimis. XVI amžiuje kai kur buvo populiarus itališkasis diplomatijos metodas - ambasadoriai būdavo aprūpinami dviem instrukcijų komplektais: vienas buvo įprastas, kitas slaptas. Jiems buvo įsakyta prisitaikyti prie vietos sąlygų ir siekti galimybių dalyvauti vietos politinėse intrigose. Kai reikėdavo įsigyti įtakingų draugų, į pagalbą eidavo kyšiai ir kiti metodai⁶². Todėl neatsitiktinai doktrinoje šnipinėjimas vadinamas viena iš seniausių piktnaudžiavimo diplomatiniais imunitetais formų. Tai patvirtina net kai kurių autorių pareikšta nuomonė, kad tokia veikla, ko gero, yra pernelyg plačiai paplitusi, kad ją galima būtų laikyti neteisėta⁶³. Ir šiandien šnipai stengiasi prieiti prie valstybės paslapčių. Vieni jų informaciją vagia, kiti duomenis gauna lengvai, nes žmonės jais pasitiki. Išduodamas tą pasitikėjimą, šnipas gali laimėti arba pralaimėti karus ir netgi pakeisti istorijos eigą⁶⁴. Šnipinėjimas visose valstybėse laikomas nusikaltimu, jis neretai įvardijamas kaip valstybės išdavimas ir už tai numatoma itin griežta bausmė. Ne išimtis ir Lietuva, kuri Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 119 str. numatė laisvės atėmimą nuo trejų iki penkiolikos metų tam, kas pagrobė ar kitaip rinko užsienio valstybės žvalgybą dominančią informaciją, vykdydamas kitos valstybės užduotį⁶⁵ ir pan.

Įsigaliojus 1961 m. Vienos konvencijai, diplomatų įtarinėjimas šnipinėjimu tapo viena dažniausių *persona non grata* paskelbimo priežasčių. Vienas žinomiausių atvejų nutiko apie 1970 m., kai Didžioji Britanija net du kartus turėjo įspėti Sovietų Sąjungą sumažinti šnipinėjimu įtariamų KGB agentų skaičių Londone. Britų valdžia pareikalavo atšaukti net 105 Sąjungos ambasados atstovus. Tąkart buvo viešai paskelbta, jog Sovietų Sąjungos atstovų veikla kelia grėsmę Britanijos saugumui ir interesams. Sovietų Sąjungos ambasadai buvo duotas sąrašas

⁶¹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. XI tomas. – Vilnius: Mokslas, 1981, P. 617.

⁶² Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. -Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P. 37-38.

⁶³ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 166.

⁶⁴ Platt R. Šnipai. Pažintis su slaptu šnipinėjimo pasauliu – nuo senovės šnipų iki šiuolaikinio elektroninio sekimo. – Vilnius: Alma littera, 1998. P. 8.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

asmenų, kuriems suteiktas dviejų savaitių terminas išvykti iš valstybės teritorijos. Po šio įvykio ir kitos Vakarų valstybės *persona non grata* paskelbė didžiulį skaičių Sovietų Sąjungos diplomatų: 1972 m. Bolivija nepageidaujama paskelbė 119 asmenų, 1978 m. Kanada – 13, 1983 m. Prancūzija – 47, o po dviejų metų dar 25 Sąjungos diplomatus⁶⁶.

Šnipinėjimas suprantamas ne kaip bet kokios informacijos rinkimas priimančiojoje valstybėje, o tik tos, kuri pripažįstama turinčia valstybinės reikšmės ir net galinčia būti valstybės paslaptimi. Štai Lietuvoje valstybės paslaptis – tai politinė, karinė, žvalgybos, kontržvalgybos, teisėsaugos, mokslo ir technikos informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmogaus gyvybei⁶⁷. Pavyzdžiui, 1995 m. valstybine paslaptimi buvo pripažinta informacija apie Prancūzijos branduolinį arsenalą. Tokią informaciją rinko keturi Jungtinių Valstijų diplomatai⁶⁸. Taipogi 2004 m. Lietuvos ir Rusijos šnipinėjimo skandalo metu Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas pareiškė, kad buvo renkama įslaptinta informacija apie Lietuvos kariuomenę, šalies integraciją į NATO, tarptautinį bendradarbiavimą gynybos srityje ir pan.⁶⁹ Šiais ir kitais panašiais atvejais slaptus duomenis rinkę diplomatai buvo paskelbti *persona non grata*. Ir nėra skirtumo, ar diplomatas šnipinėjo savo iniciatyva, ar atstovaujamosios valstybės pavedimu.

Informacija gali būti renkama pasitelkiant įvairiausias būdus ir priemones. Dažniausiai naudojami vaizdo ir garso įrašo įrenginiai. Kinijos Kultūros Revoliucijos metu du Indijos diplomatai buvo pagauti fotografuojant vieno priemiesčio vietas, kuriose Kinijos Vyriausybė oficialiai buvo uždraudusi lankytis. Be to, vienas iš diplomatų mokėjo priimančiosios valstybės kalbą ir, tuo pasinaudodamas, aktyviai rinko net vietos informacijos stenduose pateikiamą medžiagą. Iš surinktų duomenų diplomatas rengdavęs ataskaitas, kurias siųsdavo atstovaujančios valstybės vyriausybei. Abu diplomatai už tai buvo paskelbti *persona non grata*.⁷⁰

Technologijoms sparčiai žengiant į priekį, vėliau imta naudoti vis sudėtingesnius įrenginius renkant ir perduodant informaciją. Ankščiau neįmanomomis buvusios užduotys pasidarė gana lengvai įveikiamos, kai mokslo srityje buvo išrasti palydoviniai siųstuvai, galintys rinkti duomenis apie net už kelių šimtų metrų esančius objektus. Taip 1979 m. Pietų Afrikos Respublika įsakė per vieną savaitę palikti šalį trims Jungtinių Valstijų atašė už tai, kad ambasados lėktuvas buvo pritaikytas iš oro fotografuoti objektus, jame įmontavus tolimų

⁶⁶ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 64.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 105-3019.

⁶⁸ Sломanson R.W. Fundamental Perspectives on International Law. – San Diego, California, 2003. P. 305.

⁶⁹ Rusija išsiuntė tris Lietuvos diplomatus, ELTA, 2004 // <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=4027234>; prisijungimo laikas: 2006-10-09.

⁷⁰ Murty B.S. The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order. - Dordrecht: New Haven Press, 1989. P. 504.

atstumų vaizdus pritraukiančią palydovinę kamerą. Buvo manoma, kad diplomatai tokių įtaisų rinko medžiagą apie kai kuriuos valstybės rajonus. Netrukus po to Jungtinės Valstijos atsakė tuo pačiu ir *non grata* paskelbė du Pietų Afrikos atašė. Jungtinės Valstijos neatsiprašė už šnipinėjimo veiksmus priimančioje valstybėje ir teigė, kad fotografuojant objektus nebuvo padaryta nieko neteisėto⁷¹. Be to, palydovinių siūstuvų pagalba tapo įmanoma sekti armijų buvimo vietas ir naujų ginklų išbandymo pratybas, o naujos telefono ir radijo imtuvų galimybės padėjo šifruoti net slaptas valdžios siunčiamas žinutes. Šiuolaikiniame pasaulyje yra begalės kitų nuolat tobulėjančių priemonių, kuriomis naudojamos šnipinėjant. Kartu tobulėja ir šnipinėjimo metodai, todėl neįmanoma apžvelgti visų kriterijų, pagal kuriuos galima būtų spręsti, ar diplomatas užsiima šnipinėjimu, ar kita priimtina veikla. Paprastai šnipinėjimas suprantamas kaip tęstinė veikla, kurią valstybės gali vykdyti ištisus metus. A. Anušauskas, kalbėdamas apie diplomatų šnipinėjimo istoriją Lietuvos ir Rusijos santykiuose, užsiminė, kad Lietuvos ir Sovietų Rusijos žvalgyba prasidėjo jau karo metais, kai tam tikras žinias žvalgai gaudavo iš agentų ar karo atašė pranešimų⁷². Politikai taip pat sutaria, kad valstybės dažniausiai vengia diplomatų šnipinėjimo faktus kelti viešumon ir be didžiulio triukšmo išsiunčia diplomatus iš savo teritorijos. Vis dėlto, viešumo kartais nepavyksta išvengti jau vien dėl to, kad į diplomatų šnipinėjimo skandalus įsivelia ir patys valstybių piliečiai, kurie atsakomybėn traukiami viešai, pagal savo šalies įstatymus.

3.2. Kišimasis į priimančios valstybės vidaus reikalus

Kodifikuojant diplomatinę teisę kilo painiava, nustatant pareigą nesikišti į priimančiosios valstybės vidaus reikalus. Specialistai vieningai sutarė, kad toks įsipareigojimas nesikišti į vidaus reikalus yra būtina sąlyga tarptautiniuose santykiuose, tačiau diskusijos kilo dėl to, kam turėtų būti „adresuojamas“ numatytas įsipareigojimas: atstovaujamajai valstybei ar jos diplomatom. Iš tiesų gali būti sudėtinga nustatyti, ar tai valstybės pareiga, ar diplomato, kuris atstovauja savo valstybės interesams ir veikia jos vardu. Tarkim, jeigu būtų numatyta tik atstovaujamosios valstybės pareiga nesikišti į priimančios valstybės vidaus reikalus, tuomet pagrįstai kiltų klausimas, ar diplomatas, veikiantis kaip privatus asmuo ir dėl savo asmeninių interesų, turėtų teisę kištis į priimančiosios valstybės vidaus reikalus? Atsakymas turėtų būti neigiamas jau vien dėl to, kad diplomato paskyrimo tikslas yra atstovauti savo valstybei ir vykdyti su tuo susijusias funkcijas. Šiam tikslui jam yra suteikiamas specialus statusas – teikiamos privilegijos ir imunitetai - tačiau jis negali būti suprantamai išplečiamai, kaip suteikiantis neribotą laisvę veikti

⁷¹ Murty B.S. The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order. - Dordrecht: New Haven Press, 1989. P. 505.

⁷² Anušauskas A. Lietuvos slaptosios tarnybos 1918-1940. – Vilnius: Mintis, 1993. P. 75.

savo nuožiūra. Dėl galimo įvairaus formuluočių interpretavimo, 1928 m. Havanos konvencijoje buvo nutarta įtvirtinti ne valstybės, o jos diplomatų pareigą nesikišti į vidaus reikalus, kurios 12 str. sakoma, kad užsienio diplomatiniai atstovai negali dalyvauti vidaus ar užsienio reikaluose valstybėje, kurioje jie vykdo savo funkcijas. Jei diplomatas atlikdavo veiksmus, kurie galėjo būti suprantami kaip kišimasis į vidaus reikalus, buvo laikoma, kad *locus standi* savo įsipareigojimų nevykdė atstovaujamoji valstybė. Tokia pati taisyklė 1961 m. buvo įtvirtinta ir Vienos konvencijoje dėl diplomatinių santykių, kurios 41 str. 1 d. numatyta, jog visi asmenys, kurie naudojami privilegijomis ir imunitetais, privalo nesikišti į šios valstybės vidaus reikalus. Tenka pažymėti, kad Tarptautinės teisės komisija, rengusi 1961 m. Vienos konvencijos projektą, iš esmės rėmėsi 1928 m. Havanos konvencijos formuluote, tačiau vietoje frazės „vidaus ar užsienio reikalai“, palikta formuluotė tik dėl nesikišimo į vidaus reikalus. Toks sprendimas iš tiesų yra logiškas, nes diplomatas, atstovaudamas savo valstybei tarptautiniuose santykiuose, kartu dalyvauja ir priimančios valstybės užsienio reikaluose.

Deja, neretai tarptautine taisykle tapusios pareigos nebuvo laikomasi. Buvo nustatyta nemažai atvejų, kai diplomatai vienokia ar kitokia forma kišosi į priimančios valstybės vidaus reikalus, o to pasekmėje jie buvo paskelbti *persona non grata*. Tarptautinės teisės specialistas B. S. Murty nustatė tris atvejus, kai diplomato veiksmus galima prilyginti kišimusi į priimančios valstybės vidaus reikalus:

- 1) patarinėjimas priimančios valstybės valdžios atstovams;
- 2) patarinėjimas kitiems asmenims valstybės vidaus klausimais;
- 3) veiksmai, pradedant nuo tyčinių siekių nuversti priimančios valstybės vyriausybę iki kritikos reiškimo priimančios valstybės politikos atžvilgiu⁷³.

Diplomatai, nuolat sekdami įvykius priimančiose valstybėse, iš tiesų gana dažnai dalinasi savo nuomone apie priimančios valstybės politiką su šios valstybės atstovais ir duoda jiems patarimus. Toks patarimas ar nuomonės išsakymas gali būti suprantamas kaip neleistas kišimasis į valstybės vidaus reikalus. Įdomu tai, kad diplomatas *persona non grata* gali būti pripažintas net ir tuo atveju, jei jis palaiko priimančios valstybės politiką. Atrodytų, jog remdamas valstybės vidaus politikos kryptį, diplomatas nepažeidžia jokių teisės aktų reikalavimų. Tačiau, išsakydamas savo asmeninę nuomonę politikos ir kitais panašiais klausimais, jis rizikuoja pažeisti savo pareigą nesikišti į valstybės vidaus reikalus. Štai Prancūzijos karo atašė Argentinoje 1979 m. vieno oficialaus suvažiavimo metu viešai pareiškė savo pritarimą ir paramą Argentinos karinėms pajėgoms kovoje prieš valdžios nuvertimą. Pareiškimas buvo padarytas kaip tik tuo metu, kai Jungtinių Valstijų įsteigtas Informacijos biuras

⁷³ Murty B.S. The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order. - Dordrecht: New Haven Press, 1989. P. 413.

pranešė, kad Argentinoje įsikišus karinėms pajėgoms buvo itin dažnai pažeidžiamos žmogaus teisės. Po šių įvykių Prancūzijos užsienio reikalų ministras iškart atšaukė savo diplomata Argentinoje⁷⁴. Kyla klausimas, ar absoliučiai visais atvejais diplomatų nuomonės dalinimasis bus laikomas neleistinu? Autorės nuomone, situacija tampa kitokia, kai diplomato yra prašoma išsakyti savo nuomonę. Tokiu atveju, pareikšdamas nuomonę, diplomatas nepažeidžia nustatytos pareigos. Tačiau būtina įvertinti konkrečias aplinkybės ir nustatyti, ar diplomatas pats ėmėsi iniciatyvos kalbėti apie priimančiosios valstybės vidaus reikalus, ar jis tai darė klausiamas kitų asmenų. Reikia pabrėžti, kad kartais tai padaryti yra labai sunku, o gal net neįmanoma.

Prieš tai aptarti diplomatai veiksmai reiškiant nuomonę ar duodant patarimus priimančios valstybės valdžios atstovams. Tačiau diplomatas gali bendrauti su eiliniaisiais piliečiais ir taip bandyti paveikti valstybės vidaus procesus. Turbūt labiausiai žinomas atvejis, kai 1888 m. britų diplomatė Lord Sackville Vašingone parašė laišką asmeniui, ketinusi pasinaudoti turima pirmenybės teise į Didžiosios Britanijos pilietybę. Laiške diplomatė nurodė, kaip jis turėtų balsuoti ateinančiuose Prezidento rinkimuose. Toks poelgis netruko išaiškėti ir tai sąlygojo diplomatės paskelbimą *persona non grata*⁷⁵. Kitas pavyzdys nutiko 1988 m., kai Jungtinių Valstijų ambasados pirmasis sekretorius Singapūre rekomendavo vienam teisininkui, priimančios valstybės piliečiui, kaip šis turėtų balsuoti rinkimuose⁷⁶. Už tai šis diplomatas taip pat buvo išsiųstas kaip nepageidaujamas asmuo. Kita vertus, pranešimai spaudai, kuriais siekiama pažymėti atstovaujančios valstybės viešą poziciją tam tikrais klausimais, neturėtų būti prilyginami kaip kišimasis į priimančios valstybės vidaus reikalus.

1961 m. Vienos konvencijoje pareiga nesikišti į valstybės vidaus reikalus yra sugretinta su pareiga gerbti priimančios valstybės įstatymus ir kitus teisės aktus (41 str. 1 d.). Nors šios dvi normos tarpusavyje nėra susijusios, bet praktikoje gali atsirasti sunkumų jas atskiriant. Ir iš tiesų, tam tikras diplomato veiksmas gali būti laikomas jo kišimusi į valstybės vidaus reikalus. Tačiau tas pats priimančios valstybės piliečio elgesys bus visiškai normalus ir tinkamas. Tokią situaciją gerai iliustruoja pavyzdys, kai 1989 m. Rumunijoje, siekiant nugriauti komunistinį režimą, tūkstančiai studentų ir darbininkų surengė žygiuotę ir užėmė nacionalinę televiziją. Kai prie minios prisijungė keletas Jungtinės Karalystės diplomatų, jų poelgis buvo traktuojamas kaip neprideramas. Ankstesnis britų ambasadorius, komentuodamas tokį poelgį pabrėžė, kad ir kokios būtų diplomatų asmeninės emocijos ar įsitikinimai, aktyvūs veiksmai priimančios valstybės politikos klausimais, skirtingai nuo pasyvaus įvykių stebėjimo, yra nesuderinami su jų

⁷⁴ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 377.

⁷⁵ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 376.

⁷⁶ Ibid. P. 377.

diplomatiniu statusu⁷⁷. Diplomato pareiga gerbti priimančiosios valstybės vidaus teisės aktus, dar nereikia, kad bet kuris jo elgesys, neprieštaraujantis šiems teisės aktams, bus teisėtas. Diplomato statusas priimančioje valstybėje skiriasi nuo tos valstybės piliečių statuso. Todėl jis, priešingai nuo piliečių, negali imtis jokių veiksmų, kurie susiję su grynai valstybės vidaus reikalais. Net jei diplomato elgesys bus teisėtas pagal vidaus teisės aktų reikalavimus, jis visų pirma turi nepažeisti savo pareigos nesikišti į vidaus reikalus. Priešingu atveju, diplomatas gali būti paskelbtas *persona non grata*.

Taigi, pareiga gerbti teisės aktus egzistuoja kartu su pareiga nesikišti į valstybės vidaus reikalus. Šios dvi normos yra skirtingos, tačiau kartu jos papildo viena kitą. Reikėtų nepamiršti, kad kiekvienos valstybės teisės aktai skiriasi nuo kitų valstybių teisės aktų. Todėl pasaulio praktikoje egzistuoja skirtingos teisinės sistemos ir tas pats poelgis, kuris vienoje valstybėje gali būti pripažįstamas kaip teisės pažeidimas ar kišimasis į jos vidaus reikalus, kitoje valstybėje gali būti laikomas visiškai tinkamu. Šiuo aspektu Olandijos Vyriausybė, aprobuodama 1961 m. Vienos konvenciją, pažymėjo, kad nėra jokių tarptautinių rekomendacijų, kaip reikėtų taikyti 1961 m. Vienos konvencijos 41 str. 1 d., reglamentuojančią diplomato pareigą nesikišti į priimančiosios valstybės vidaus reikalus. Be to, abejotina ar apskritai būtų įmanoma laikytis tokių rekomendacijų, kadangi aplinkybės, kuriomis nustatomas neleistinas kišimasis į valstybės vidaus reikalus, skiriasi skirtingose valstybėse ir nuolat kinta laiko atžvilgiu.⁷⁸ Kita vertus, Vokietijos Reichstagas yra akcentavęs, kad pareiga nesikišti į priimančiosios valstybės vidaus reikalus negali būti viršesnė nei diplomato atsakomybė saugojant atstovaujamosios valstybės interesus, neperžengiant ribų, leidžiamų pagal tarptautinę teisę. Diplomato kritika tam tikrais klausimais turėtų būti laikoma tinkama, jei ji reiškia saugant atstovaujančios valstybės interesus⁷⁹.

3.3. Politinių idėjų ir teorijų skleidimas

Jau prieš kelis amžius diplomatijos atstovai priimančioje valstybėje turėjo laisvę nevaržomai reikšti savo mintis ir idėjas. Tuo pasinaudodami, katalikų monarchai siųsdavo diplomatines misijas į protestantiškas šalis, kad šie skleistų katalikiškas idėjas. Karo metais ypač dažnai būdavo skleidžiamos įvairios politinės pažiūros. Ėmė plisti *propaganda* (lot. *propago* – skleidžiu, platinu), kuri lietuvių literatūroje apibrėžiama, kaip politinių, filosofinių, mokslinių, religinių ir kt. teorijų, pažiūrų, idėjų skleidimas, siekiant jomis ugdyti ir veikti žmonių

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 378.

⁷⁹ Ibid.

pasaulėžiūrą⁸⁰. XX amžiaus pradžioje valstybės atvirai prakalbo apie galimą kovą su užsienio valstybių skleidžiama politinio pobūdžio informacija, kuri priimančiai valstybei yra nepriimtina. Visų pirma buvo uždaromos įvairios užsienio informavimo agentūros. Pavyzdžiui, 1941 m. JAV įsakė uždaryti Vokietijos informacijos biblioteką, kuri buvo įsteigta Niujorke, taip pat kai kurias turizmo agentūras⁸¹. 1950 m. Jungtinės Valstijos netgi nutraukė diplomatinius santykius su Bulgarija už pastarosios vyriausybės skleidžiamas „anti-amerikietiškas“ idėjas⁸². 1946 m. Didžiosios Britanijos Bendruomenių rūmuose iškilo klausimas dėl toje šalyje veikiančių diplomatinių misijų skleidžiamų idėjų ir teorijų. Tačiau tąkart Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministras pareiškė, kad tokia veikla nėra teisiškai reglamentuota, todėl skleidžiamos idėjos negali būti traktuojamos kaip teisės pažeidimas ir negalima numatyti jokių draudimų⁸³. O štai Jungtinės Valstijos ėmėsi tam tikrų aktyvių veiksmų, kad užkirstų kelią kitų valstybių skleidžiamoms politinėms ideologijoms. 1963 m. JAV Informacijos agentūros direktorius, užsienio reikalų ministerijos pritarimu, pasiūlė Senato užsienio reikalų komitetui įstatymiškai apibrėžti, kokią informaciją diplomatams būtų leidžiama skleisti ir kokia turėtų būti uždrausta. Tuo pačiu buvo pateiktas sąrašas veiklų, kurios galėtų būti leidžiamos Jungtinėse Valstijose. Tai:

- 1) Aprašomosios informacijos rengimas ir skleidimas, susijusios su švietimo ir mokslo, socialinėmis, ekonominėmis įstaigomis, šalies geografija;
- 2) Valstybės valdžios atstovų kalbų viešinimas ir platinimas;
- 3) Informavimas apie Jungtinių Valstijų esamą ir būsimą užsienio politiką, tiesiogiai susijusią su atstovaujama valstybe;
- 4) Parodų, susijusių su atstovaujančia valstybe, reklamavimas;
- 5) Kita diplomatinio atstovavimo tikslui neprieštaraujanti veikla⁸⁴.

Kartu su leidžiamų veiklų sąrašu buvo pateiktos ir tokios veiklos, kurios Jungtinėse Valstijose turėtų būti draudžiamos. Tai:

- 1) Kritika kitų Jungtinėse Valstijose diplomatines atstovybes turinčių valstybių atžvilgiu;
- 2) Kritika Jungtinių Valstijų institucijų atžvilgiu;
- 3) Viešas Jungtinių Valstijų vidaus reikalų komentavimas;
- 4) Religinius ir rasinius nesutarimus skatinančios informacijos skleidimas;
- 5) Duomenų, galinčių įtakoti rezultatus rinkimuose, platinimas;

⁸⁰ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. IX tomas. – Vilnius: Mokslas, 1981, p. 228.

⁸¹ Murty B.S. The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order. - Dordrecht: New Haven Press, 1989. P. 419.

⁸² Ibid. P. 501.

⁸³ Ibid. P. 419.

⁸⁴ Ibid. P. 420-421.

6) Ne tik finansin, bet ir idėjų skleidimo pagalba politinėms kompanijoms, taip pat bet kokios pastangos įtakoti rinkimus;

7) Siekimas įtakoti visuomenės informavimo priemones: laikraščius, televizijas, radijo stotis ir kt.;

8) Kitų valstybinės reikšmės turinčių duomenų skleidimas ir t.t.⁸⁵

Nurodytas sąrašas nebuvo baigtinis, o kartu su juo buvo pažymėta, kad šį sąrašą įtraukus į valstybės vidaus teisės aktus, Jungtinės Valstijos teisėtai galėtų imtis tam tikrų priemonių kovoje su diplomatų politinių idėjų ir teorijų skleidimu. Viena tokių priemonių - diplomatų paskelbimas *persona non grata*.

Po tokių Jungtinių Valstijų žingnių, netrukus ir kitose valstybėse įsivyravo nuomonė, kad diplomatai nebeturi absoliučios laisvės reikšti bet kokias mintis, idėjas ir skleisti „propagandinę“ informaciją. Kaip priemonė su šia neteisėta veikla vis plačiau imta taikyti *persona non grata* principą. Štai 1994 m. JAV įsakė per penkias dienas išvykti visiems Ruandos diplomatinės atstovybės Vašingtone diplomatams. Tąkart Prezidentas pareiškė, kad Jungtinės Valstijos diplomatinė santykių su Ruanda nenutraukia, tačiau Valstijos negali priimti diplomatinė atstovų iš valstybės, kuri palaiko genocido žudynes⁸⁶. Arba jau minėtas atvejis, kai JAV pareikalavo atšaukti Didžiosios Britanijos diplomatus už tai, kad Krymo karo metu Britanijos atstovai vykdė planą, kaip užverbuoti kuo daugiau gyventojų stoti į Britanijos kariuomenę. Tokia „propaganda“ buvo siekiama pažeisti neutralitetą ir suverenias Jungtinių Valstijų teises⁸⁷.

Ir dabartiniais laikais politinių idėjų ir teorijų skleidimas dažniausiai yra siejamas su žiniasklaida, kurios pagalba teikiama informacija pasiekia didelį skaičių „adresatų“. Yra autorių, padedančių atskirti teisėtai skleidžiamą informaciją nuo neteisėto politinių idėjų ir teorijų skleidimo, tam išskiriant bendro pobūdžio neteisėtos informacijos skleidimo veiklos bruožus:

- informacija pateikiama iš vieno šaltinio;
- nepateikiamos alternatyvios nuomonės;
- duomenys pateikiami, nenurodant jų šaltinio;
- duomenys iškraipomi arba pateikiami nepilni;
- apie kitokią nei propaguotojo poziciją pateikiami vien tik neigiami duomenys;
- siūlant problemų sprendimo būdus, nepateikiama jų pasekmių analizė ir pan⁸⁸.

Kalbant apie diplomatų skleidžiamas politines idėjas ir teorijas, autorės nuomone, minėtus veiklos atskyrimo bruožus galima būtų konkretizuoti, nurodant, kad šia veikla

⁸⁵ Murty B.S. The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order. - Dordrecht: New Haven Press, 1989. P. 420-421.

⁸⁶ Slomanson R.W. Fundamental Perspectives on International Law. – San Diego, California, 2003. P. 310.

⁸⁷ Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longmans, 1962. P. 288.

⁸⁸ Vikipedija. Laisvoji enciklopedija // <http://lt.wikipedia.org/wiki/Propaganda>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

dažniausiai siekiama kritikuoti priimančios valstybės vyriausybę, viešai dėstyti neigiamą nuomonę apie priimančiosios valstybės valdžios atstovus, smerkti priimančiąją valstybę kaip nesaugią ir nestabilią, paskleisti informaciją, neigiamai įtakojančią šalies ekonomiką ar politinius veiksnius ir pan.

3.4. Teroristinė veikla

Žodis „teroras“ yra kilęs iš prancūziško žodžio *terreur*, kuris reiškia baimę, siaubą, klasinių, politinių ir kitų priešininkų slopinimo politiką, vykdomą smurto ar prievartos (net iki fizinio sunaikinimo) priemonėmis. Teroristinis aktas – tai pasikėsinimas į valstybės ar visuomenės veikėjo gyvybę arba kitokia prievartos forma, kurių griebiamasi politiniais tikslais⁸⁹. Ilgainiui žodis „terorizmas“ tapo kone kasdienine sąvoka, kuria jis apibrėžiamas kaip nenuspėjamas smurto panaudojimas prieš civilius gyventojus, norint pasiekti politinį tikslą.

Pirmoji organizacija, daugelio istorikų laikoma teroristine, atsirado I amžiuje Po Kristaus Judėjoje (Jeruzalė) ir buvo vadinami Sikarijais (lot. *sicco* – durklas). Ši organizacija kovoje su romėnais naudojo metodus, kurie šiais laikais būtų pavadinti tipiniais terorizmo pavyzdžiais: po apsiaustais pasislėpę durklus, Sikarijai turgaus aikštėse ar susirinkimuose užpuldavo niekuo dėtus praeivius. Vėliau VIII amžiuje Paplito viena garsiausių terorizmu kaltinamų grupuočių, vadinama mistiškaisiais Hašininais, kitaip dar vadinami Asasinais, ilgai terorizavę Irano ir Sirijos valdovus. Šiuo metu žodis „asasinas“ (angl. *assassin*) yra tapęs bendrinio žodžiu, reiškiančiu žudiką⁹⁰. Vis dėlto nepaisant pavienių istorinių pavyzdžių terorizmas, kaip priemonė siekiant politinių tikslų, išpopuliarėjo tik XIX amžiuje. Valstybėms vis labiau integruojantis į pasaulio bendruomenę, tobulėjant technologijoms, kuriant naujus masinio naikinimo ginklus, sparčiai ėmė plisti tarptautinis terorizmas, vis labiau įtraukdamas ir valstybių diplomatus.

Pirmaisiais Vienos konvencijos galiojimo metais dalyvavimas teroristinėje veikloje nebuvo dažnai pasitaikančios diplomatų išsiuntimo priežastys. Pirmieji atvejai, kai valstybės diplomatai dalyvavo teroristinėje veikloje, yra siejami su Libija ir XX amžiaus viduryje prasidėjusiu revoliucijos judėjimu, kitaip žinomu kaip revoliucijos lyderio Gaddafi'io režimu. Štai 1976 m. Libijos ambasadorius Egipte buvo paskelbtas *persona non grata* iškart po to, kai priimančioji valstybė išsiaiškino apie jo dalyvavimą nelegaliame susivienijime prieš Egipto vyriausybę. 1980 m. JAV gavo informaciją apie ketinimus grobti ir žudyti visus libietiško režimo priešininkus Jungtinėse Valstijose. Tada du Libijos atstovybės Vašingtone diplomatai buvo paskelbti nepageidaujama ir turėjo išvykti per 48 valandas. Vėliau per vieną mėnesį buvo

⁸⁹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. XI tomas. – Vilnius: Mokslas, 1981, P. 283.

⁹⁰ Kesiūnas T. Kam priklauso terorizmo monopolis? // Lietuvos rytas

<http://www.lrytas.lt/?id=11554543841153888015&view=4>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

išsiųsti dar keturi misijos nariai. Tais pačiais metais Libijos atstovas, grasinęs smurtiniais veiksmais, *persona non grata* buvo paskelbtas ir Londone. Jungtinei Karalystei nutraukus diplomatinius santykius su Libija, 1984 m. pastarosios interesams priimančioje valstybėje toliau atstovavo Saudo Arabija. 1995 m. Saudo Arabijos diplomatinės atstovybės diplomatas, atstovavęs Libijos interesams, buvo paskelbtas *persona non grata* už viešą Gaddafi'io režimo palaikymą. 1989 m. Burundija (Afrikos valstybė) nutraukė diplomatinius santykius su Libija ir išsiuntė visus jos diplomatinės atstovybės narius. Motyvuota tuo, kad diplomatai užsiėmė veikla, pavojinga priimančios valstybės taikai ir saugumui⁹¹. Tokia principo taikymo gausa vienos valstybės atžvilgiu rodo, kad terorizmą remianti valstybė naudojami savo atstovais priimančiose valstybėse kaip priemone vykdyti ir plėsti teroro veiksmus už savo teritorijos ribų.

Žinomi ir kiti pavieniai atvejai, kai diplomatai vienaip ar kitaip išitraukdavo į teroristinę veiklą. Štai 1991 m. Vokietijos vyriausybė nustatė, kad Irako diplomatas buvo vienas iš svarbių asmenų grupuotėje šaunamaisiais ginklais grasinusiose kurdų demonstracijai šalia Irako ambasados patalpų. Jam įsakyta palikti šalį per 48 valandas. Trys Sirijos diplomatai buvo paskelbti *persona non grata* Vokietijoje 1986 m. už bendrininkavimą teroro išpuoliuose Berlyne. 1994 m. Argentinoje buvo rasta įrodymų apie tai, kad Irano diplomatai buvo susiję su sprogdinimais šalyje, kurių metu žuvo beveik šimtas žmonių⁹². Kitų valstybių diplomatai patys nevykdavo teroro aktų, tačiau rėmė jų vykdytojus. 1995 m. Niujorke buvo nagrinėjama byla dėl keleto Egipto piliečių dalyvavimo sąmoksle, kuriuo buvo skatinama antivyriausybė veikla Jungtinėse Valstijose. Vienas sudanietis teisme liudijo, jog Sudano diplomatai buvo informuoti apie sąmokslą bombarduoti kai kuriuos objektus Niujorko mieste. Federalinis tyrimų biuras (FBI) išsiaiškino, kad vienas diplomatas iš tiesų padėjo sąmokslininkams gauti leidimą patekti Jungtinių Tautų Organizacijos būstinę. Netrukus šis diplomatas buvo paskelbtas *persona non grata*⁹³.

Diplomatai, kurie buvo paskelbti nepageidaujamais ir turėjo palikti atitinkamą valstybę, gali būti paskirti į kitą valstybę. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministras 1984 m. ėmė raginti kitų Europos valstybių ministrus sutikti, kad tie diplomatai, kurie buvo paskelbti *persona non grata* dėl dalyvavimo teroristinėje veikloje, būtų laikomi nepageidaujamais ir bet kurioje kitoje valstybėje⁹⁴. Po poros metų net septynios didžiausios valstybės Tokijuje surašė oficialų pareiškimą dėl tarptautinio terorizmo, adresuotą valstybėms, kurios finansavo ar teikė

⁹¹ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P.64-65.

⁹² Ibid. P. 66.

⁹³ Excerpts: F.B.I. report on domestic terrorism. // <http://www.emergency.com/fbiter96.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.

⁹⁴ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 67.

kitokią paramą tarptautiniam terorizmui. Pareiškime buvo minima, kad į šias valstybes nebus įleidžiami asmenys, tarp jų ir diplomatinio personalo nariai, kurie buvo išvaryti iš kurios nors vienos šios sąjungos valstybių už dalyvavimą arba įtarimą dalyvaujant teroro nusikaltimuose⁹⁵.

3.5. Transporto eismo saugumo taisyklių nesilaikymas

Diplomatai naudojami imunitetu nuo administracinės atsakomybės. Deja, praktikoje labai daug pretenzijų kyla dėl diplomatų piktnaudžiavimu nesilaikant eismo saugumo taisyklių reikalavimų. Įvairių pavyzdžių galėtų pateikti visų šalių policija. Štai tipiška situacija: 1966 m. Malavio ambasadorius Bostone nesileido suimamas už tai, kad vietos policijos buvo sustabdytas už automobilio vairavimą išgėrus. Ginčas tąkart perėjo į grumtynes, į kurias įsitraukė net dešimt policininkų. Galiausiai diplomatas parodė savo diplomatinę pasą ir jam buvo leista vykti⁹⁶. Neretai diplomatai piktybiškai ignoruoja reikalavimus, jog visi vairuotojai privalo būti apsidraudę savo civilinę atsakomybę ir diplomatus nuolat tenka raginti apdrausti transporto priemonės. Diplomata, vairavusį automobilį ir pažeidusį eismo taisykles, galima sustabdyti ir nurodyti, kad jis pažeidė šias taisykles. Tačiau didžiausio visuomenės nepasitenkinimo, ko gero, sulaukia diplomato galimė palikti automobilį ten, kur jam patogiu. Kai kuriose valstybėse automobilių statymas „kur papuola“ netgi yra toleruojamas. „Izraelyje, kur tikrai nėra vietos pastatyti automobilius gatvėse, statydavome juos ant šaligatvių ir policija tai toleravo. [...] Ir Prancūzijoje tai leidžia užtikrinti, jog policija paliks tokius automobilius ramybėje. Kitose valstybėse tokiems automobiliams gali būti išrašomi mokėjimo kvitai, tačiau, jei nori, diplomatas neprivalo jų apmokėti“ – sakė A. Eidintas, aprašydamas savo diplomatinę karjerą užsienyje⁹⁷. Tačiau kitose valstybėse automobilių statymas neleistinose vietose susirūpinimą kelia vien dėl jų dažnumo. Štai JAV per 1972 metų gegužės mėnesį buvo įregistruoti net 25 atvejai kai diplomatai savo automobilių statydamo priešais ugnies gesinimo terminalus. Amžiaus pabaigoje tokie atvejai jau buvo skaičiuojami tūkstančiais⁹⁸. 1995 m. Niujorke vien tik Rusijos misijai policija išrašė 24467 šaukimus susimokėti baudas už draudžiamose vietose statomus automobilius. Kitų valstybių diplomatinės atstovybės tokių šaukimo taip pat surinko po keletą tūkstančių. O per kitų metų pusmetį Niujorko policija išrašė 67 011 šaukimų diplomatomams,

⁹⁵ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 67.

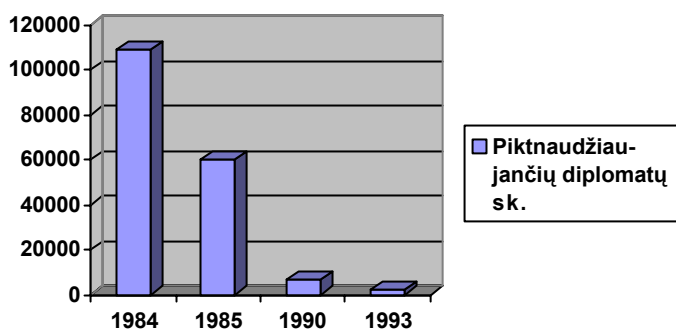
⁹⁶ Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. -Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. P.163.

⁹⁷ Ten pat, P.164.

⁹⁸ Ten pat, P.163.

kuriems numatytų baudų suma siekė 3,4 mln. dolerių⁹⁹. Matyt, neatsitiktinai kai kuriose valstybėse diplomatinė agentūra automobilių numerius ženklina santrumpa „CD“ (*Corps Diplomatique* – diplomatinis korpusas) kartais šifruojama kaip „*Chauffeur dangerous*“ (pavojingas vairuotojas).

1985 m. Jungtinės Karalystės vyriausybė viena pirmųjų viešai prabilo apie esamas problemas dėl diplomatų daromos žalos šalies eismo saugumui. Tuomet imta spręsti, kaip sumažinti šių pažeidimų skaičių. Visoms diplomatinėms atstovybėms buvo pranešta, kad nuo šiol Jungtinėje Karalystėje bus keliami ir sprendžiami klausimai dėl diplomatų paskelbimo nepageidaujamais, kurie tyčia ir nuolat nesilaiko saugaus eismo taisyklių reikalavimų ir, piktnaudžiaudami jiems teikiamais imunitetais, išvengia atsakomybės. Tais pačiais metais šalies Užsienio reikalų ministerija parengė instrukciją, kurioje nustatė pažeidimus, už kuriuos asmenys skelbiami *persona non grata*. Tarp tokių pažeidimų numatytas antras kartas vairavimo neblaiviam, taip pat pirmas kartas, susijęs su trečiųjų asmenų sužeidimais ir jiems padaryta žala¹⁰⁰. Ir iš tiesų, tokie pažeidimai buvo registruojami ir diplomatinė atstovybių vadovai iš pradžių buvo įspėjami apie galimas tokio piktnaudžiavimo pasekmes. Taip pat buvo reikalaujama susimokėti mokesčius už automobilių statymą mokamose vietose, o taip pat mokėti baudas už neleistinose vietose statomus automobilius. Jei pažeidėjai nekreipdavo dėmesio į įspėjimus, jų būdavo reikalaujama palikti šalį¹⁰¹. Po kiek laiko šios priemonės atnešė stulbinačių rezultatų, nes diplomatiniais imunitetais piktnaudžiaujančių ir mokesčių už automobilių statymą nemokančių diplomatų skaičius ėmė ženkliai mažėti (pateikiama diagrama):

Iš pateiktos diagramos matyti, kad per 1984 metus Jungtinėje Karalystėje vidutiniškai buvo užregistruoti daugiau nei šimtas tūkstančių atvejų, kai diplomatai nemokėjo už automobilių stovėjimą aikštelėse arba statė automobilius neleistinose vietose ir išvengdavo baudų. O štai

⁹⁹ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 161.

¹⁰⁰ ten pat.

¹⁰¹ Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 70.

1993 metais tokių tyčinių piktnaudžiavimų skaičius sumažėjo iki dviejų tūkstančių atvejų per metus¹⁰².

JAV taip pat buvo imta taikyti griežtas priemones prieš piktybiškai kelių eismo taisykles pažeidinėjančius diplomatus. Valstybės departamentas ėmė registruoti policijos pranešimus apie diplomatų įvykdytus pažeidimus ir, šiems surinkus nustatytą baudos taškų skaičių, buvo svarstomas klausimas dėl vairuotojo pažymėjimo paėmimo¹⁰³.

Taigi, transporto eismo saugumo taisyklių piktybiškas nesilaikymas ir nuolatinis piktnaudžiavimas imunitetais, siekiant išvengti mokesčių, tampa priežastimi taikyti *persona non grata* principą. Manoma, kad tokiais atvejais valstybės turi teisę visų pirma prašyti atstovaujamosios valstybės atsisakyti diplomato turimo imuniteto. Tokia galimybė šiame darbe jau buvo aptarta. Jei atsisakymas negaunamas – diplomatas gali būti skelbiamas *persona non grata*.

3.6. Kitos diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastys

Persona non grata principas valstybių praktikoje taikymas pasižymi tokių atvejų gausa, be to nėra vedami jokie statistiniai duomenys, leidžiantys nustatyti visus principo taikymo atvejus tarptautinėje praktikoje. Be aukščiau minėtų diplomato paskelbimo *persona non grata* priežasčių, yra žinomi ir tokie atvejai, kai diplomatai sumaniai naudojami jiems teikiama muitų privilegija (1961 m. Vienos konvencijos 36 str.) ir užsiima kontrabanda. Neapmuitinamos prekės, skirtos „asmeniniam naudojimui“, kartais įvežamos didžiuliais kiekiais. Pavyzdžiui, 1972 m. vienos valstybės atstovas Niujorke per tris mėnesius atsigabeno 2500 alkoholinių gėrimų butelių, o kitas diplomatas Belgijoje per mažiau kaip dvejus metus atsigabeno 11 pianinų¹⁰⁴.

Kitas žinomas įvykis, kai Danija, Norvegija ir Suomija *persona non grata* paskelbė visus Šiaurės Korėjos diplomatinės atstovybės narius po to, kai jos diplomatinio pašto siuntoje buvo rasti dideli kiekiai hašišo, 10 000 butelių alkoholinių gėrimų ir milijonai cigarečių. 1981 m. Londono oro uoste Šiaurės Korėjos diplomatinio pašto siuntoje buvo aptikta net trečdalis tonos kanapių¹⁰⁵.

Daugelyje pasaulio valstybių užsienio diplomatams yra suteikiama teisė patiems gintis nuo pasikėsinimų į juos. Tuo tikslu priimami specialūs teisės aktai, numatantys šaunamųjų ginklų įsivežimo sąlygas, išsigijimo, nešiojimosi ir panaudojimo tvarką, taikomą užsienio

¹⁰² Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998. P. 71.

¹⁰³ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 160.

¹⁰⁴Ten pat, P. 158.

¹⁰⁵ Ten pat, P. 159.

diplomatinių atstovybių personalo nariams. Tačiau nesilaikydami tokių teisės aktų reikalavimų, diplomatai gali būti paskelbti *persona non grata*. Taip, pavyzdžiui, nutiko 1973 m., kai Irako ambasadorius ir atašė į Pakistaną neteisėtai įvežė ginklą ir juo laikė diplomatinės atstovybės patalpose¹⁰⁶ ir pan.

Dėl diplomatų paskelbimo *persona non grata* *gausos*, visus atvejus išanalizuoti nėra įmanoma. Aptarus literatūroje žinomus principo taikymo atvejus, šiame magistro baigiamajame darbe nustatomos tik dažniausiai pasitaikančios diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastys, kurių sąrašas negali būti baigtinis. Apibendrinant galima teigti, kad piktnaudžiavimai diplomatiniais imunitetais ir su tuo susijusios atsakomybės problemos pastaruoju metu vis dažniau svarstomos ir tarptautinės teisės doktrinoje. Pati diplomatinė teisė nustato valstybės atsakomąją priemonę – *persona non grata* principo taikymą. Šiuos atvejus susisteminius bei aptarus magistro baigiamajame darbe, buvo nustatytos dažniausiai pasitaikančios diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastys.

¹⁰⁶ Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Diplomatinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 93.

Išvados

1. Ilgą laiką tarptautiniu papročiu laikomas ir įtvirtintas 1961 m. Vienos konvencijoje, *persona non grata* principas atsirado kaip priimančiosios valstybės atsakomoji priemonė prieš diplomatų veiksmus, kuriais jie pažeidžia tarptautinės teisės normas, priimančiosios valstybės vidaus teisės aktus ar piktnaudžiauja jiems teikiamais diplomatiniais imunitetais. *Persona non grata* principo samprata siaurąja prasme apibrėžia priimančiosios valstybės veiksmą, kai atstovaujamajai valstybei yra pranešama, kad diplomatas priimančiosios valstybės teritorijoje yra nepageidaujamas. Diplomato paskelbimas *persona non grata* plačiąja prasme apima ne tik aiškiai išreikštą valstybės apsisprendimą diplomatai laikyti nepageidajamu savo teritorijoje, bet ir kitus tokią valstybės valią išreiškiančius veiksmus.

2. *Persona non grata* principo taikymas laike nėra apribotas jokiais kriterijais. Skiriasi tik *persona non grata* principo taikymo išraiškos formos: iki diplomato atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją principas yra taikomas, jeigu priimančioji valstybė atsisako išduoti agremaną/sutikimą arba jau suteiktą agremaną/sutikimą atšaukia. Diplomatus esant priimančiosios valstybės teritorijoje, *persona non grata* principas taikomas valstybės diplomatinei atstovybei siunčiant pranešimą, kad tam tikras diplomatas priimančiojoje valstybėje yra nepageidaujamas.

3. Priimančioji valstybė, diplomatai paskelbdama *persona non grata*, turi teisę nenurodyti savo sprendimo motyvų. Tam tikrais atvejais teisė nemotyvuoti sprendimo tampa galimybe taikyti *tit-for-tat* („akis už akį“, „dantis už dantį“) metodą, kai diplomatai išsiunčiami atsakant į kitos valstybės analogiškus veiksmus. Todėl dažniausiai, siekiant išvengti galimų ginčų valstybių diplomatinuose santykiuose, gali būti pateikiamos bendro pobūdžio priimančiosios valstybės sprendimą aiškinančios formuluotės.

4. Diplomatai paskelbus *persona non grata*, jam suteikiamas išvykimui iš priimančiosios valstybės skirtas laikas, kuriam suėjus diplomatus nustoja galioti diplomatiniai imunitetai ir pradeda galioti užsieniečio statusas.

5. Valstybių praktikos analizė leidžia nustatyti *persona non grata* principo taikymo priežastis, kurios, pagal diplomatų nusikalstamos veikos rūšis, gali būti skirtomos į: šnipinėjimą, kišimasi į priimančiosios valstybės vidaus reikalus, politinių idėjų ir teorijų skleidimą, teroristinę veiklą, transporto eismo saugumo taisyklių nesilaikymą ir kt. Diplomatus paskelbimo *persona non grata* priežasčių sąrašas dėl principo taikymo gausos valstybių praktikoje negali būti baigtinis.

Santrauka

Tarptautinės teisės principas *persona non grata*, svarbią reikšmę tarptautinėje praktikoje įgyjo kaip priimančiosios valstybės atsakomoji priemonė prieš diplomatiniais imunitetais piktnaudžiaujančius asmenis. Iš pradžių diplomatinio papročiu egzistavusi norma vėliau buvo įtvirtinta 1961 m. Vienos konvencijoje dėl diplomatinių santykių, kuri iškelia du svarbiausius principo taikymo aspektus – priimančiosios valstybės galimybė diplomata *persona non grata* paskelbti bet kuriuo metu ir teisė nenurodyti savo sprendimo motyvų. Principo taikymą laike galima skaidyti į dvi dalis: iki diplomato atvykimo į priimančiosios valstybės teritoriją ir diplomatui jau esant priimančiojoje valstybėje. Prieš atvykstant į priimančiosios valstybės teritoriją, diplomatas privalo gauti agremaną (ambasadoriui) arba sutikimą (karo, jūrų, aviacijos atašė ar specialiųjų misijų nariams). Jeigu priimančioji valstybė nesuteikia agremano/sutikimo arba jų atšaukia, atsiranda prielaida teigti, kad kandidatas į diplomatus priimančiojoje valstybėje yra *persona non grata*. Tokie valstybės veiksmai apima *persona non grata* principo sampratą plačiąja prasme. Diplomatus esant priimančiosios valstybės teritorijoje ir piktnaudžiaujant jam suteiktais diplomatiniais imunitetais, valstybė gali imtis atsakomųjų veiksmų – paskelbti asmenį nepageidaujamu ir išsiųsti jį iš šalies. Tai dažniausiai atliekama siunčiant notą atstovaujamosios valstybės atstovybei ir yra suprantama kaip *persona non grata* principo samprata siaurąja prasme. Nebepageidaujamam asmeniui yra suteikiamas išvykimui duotas terminas. Ieškant atsakymų į kylančius klausimus, ar toks asmuo išvykimui duotu laikotarpiu vis dar vykdo savo funkcijas, yra siūloma Vienos konvencijos dėl diplomatinių santykių 43 str. įvardinti, kad diplomato funkcijos *inter alia* pasibaigtų ne nuo priimančiosios valstybės pranešimo atstovaujamajai valstybei apie jos atsisakymą asmenį pripažinti diplomatinės atstovybės nariu, o diplomatinei atstovybei pranešus apie tai, kad atitinkamas diplomatas priimančiosios valstybės teritorijoje yra nepageidaujamas. Dar vienas *persona non grata* principo ypatumas yra tas, kad priimančioji valstybė jį taikydama gali nenurodyti motyvų. Tokia paprotinė norma padeda išlaikyti stabilius ir draugiškus valstybių tarpusavio santykius, nors tam tikrais atvejais galima įžvelgti valstybių piktnaudžiavimą tokia teise, kai imamasi taip vadinamo *tit-for-tat* metodo ir diplomatai išsiunčiami vien kaip atsakas į kitos valstybės analogiškus veiksmus. Nepasisant to, doktrinoje aprašyti principo taikymo atvejai leidžia nustatyti tam tikras diplomato paskelbimo *persona non grata* priežastis, kaip šnipinėjimas, kišimasis į priimančiosios valstybės vidaus reikalus, politinių idėjų ir teorijų skleidimas, teroristinė veikla, transporto eismo saugumo taisyklių nesilaikymas ir kitas priežastis, kurių sąrašas negali būti baigtinis.

Summary

The fundamental of International law *persona non grata* came from international custom and appeared as a countermeasure of the receiving state against abuse of diplomatic immunities. Nowadays this fundamental is found in 1961 Vienna Convention of Diplomatic Relations.

It is possible to consider this fundamental in two aspects – the receiving state possibility to declare *persona non grata* at any time and without having to explain its decision. The fundamental's application at any time may be considered in two ways – before the diplomatic agent comes into the territory of the receiving state and after it. The sending state must make certain that the *agreement* of the receiving state has been given for the person it proposes to accredit as a head of the mission to that state. In the case of military, naval, air attaches or the members of the special mission, the sending state must take the approval of the receiving state.

If the *agreement* or approval was given, it would have meant that the diplomatic agent would be *persona grata* in the receiving state and vice versa. It looks to be possible to define the fundamental in a broad sense. In this way a diplomatic agent is not declared as *non grata* officially but the purpose of the receiving state is the same. In case if a receiving state uses its countermeasure against abuse of diplomatic immunities and declares a diplomatic agent as *persona non grata* officially, it is possible to define the fundamental in a proper. The receiving state gives a reasonable period to leave its territory.

The question is may a diplomatic agent who is declared as *non grata* keep its diplomatic functions during the reasonable period. To avoid a misunderstanding it would be purposeful to specify the 43 article (b) of Vienna Convention of Diplomatic Relations and incorporate that function of a diplomatic agent come to end *inter alia* on notification by the receiving state to not refuse to recognize the diplomatic agent as a member of the mission, but the decision to declare him or her as *persona non grata*. The singularity to declare *persona non grata* without having to explain its decision can help to keep the stable and friendly relationships between different countries. Unfortunately sometimes it appears as abuse of these countries to use *tit-for-tat* method in response of other state's analogical actions. Despite of that the doctrine shows us some reasons of declaring *persona non grata*. For example espionage, interventionism, propagation, terrorism, breach rules of the road, etc. The list of these reasons can not be finite.

Literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsienio valstybių diplomatinėms atstovybėms Lietuvos Respublikoje statuso // Valstybės žinios. 2004, Nr. 156-5691.
3. Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 7-140.
4. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 105-3019
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl užsienio valstybių diplomatinėms atstovybėms, konsulinių įstaigų bei tarptautinių organizacijų atstovybių narių akreditavimo Lietuvos Respublikoje nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios. 2005, Nr. 4.

Tarptautiniai dokumentai

6. Vienos konvencija dėl diplomatinėms santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.
7. Jungtinių Tautų konvencija dėl specialiųjų misijų // Valstybės žinios. 2004, Nr. 108-4036.
8. Havana Convention on Diplomatic Officers, 1928//<http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9300%28192807%2922%3A3%3C142%3ACODO%3E2.0.CO%3B2-J&size=LARGE>; prisijungimo laikas: 2006-09-27.

Specialioji literatūra

9. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. - Vilnius: Eugrimas, 2000.
10. Anušauskas A. Lietuvos slaptosios tarnybos 1918-1940. – Vilnius: Mintis, 1993.
11. Blakesley L. C., Firmage B. E., Scott F. R., Williams A. S. The International legal System. Cases and materials. – New York: Foundation Press, 2001.
12. Bland N. Satow's guide to diplomatic practice. – London: Longmans, 1962.
13. Denza E. Diplomatic Law. Commentary on the Vienna convention on diplomatic relations. – Oxford: Clarendon press, 1998.
14. Diplomatic privileges and immunities. Memorandum describing the practice of Her Majesty's Government in the United Kingdom. Protocol department of the Foreign and Commonwealth Office. – London, 1990. P. 25.
15. Eidintas A. Ambasadorius. Tarnyba savo valstybei svetur. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
16. Evans. D.M. International law. – Oxford: Oxford University Press, 2003.
17. Feltham. G. R. Diplomatinės vadovas. – Vilnius: Alma littera, 1997.
18. Foster W. J. A Century Of American Diplomacy. A Brief Review Of The Foreign Relations Of The United States 1776 To 1876. – Kessinger Publishing, 2004.
19. Frey L. S., Frey M. L. The history of Diplomatic immunity. – Ohio State University Press, 1999.

20. Hardy M. *Modern Diplomatic Law*. – Manchester: Manchester university press, 1968.
21. Harris J.D. *International Student Editions. Cases and materials on international law. Fifth Edition*. – London: Sweet & Maxwell, 1998.
22. Janis W.M., Noyes E.J. *International law. Cases and commentary*. – St. Paul: Minn, 1997.
23. Kūris P., Požarskis M. *Tarptautinės teisės apybraižos*. – Vilnius: Mintis, 1985.
24. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. – Vilnius: Mokslas, 1981.
25. Lydeka A. *Protokolo pagrindai. Kiekvienam siekiančiam...* - Vilnius: Eugrimas, 2000.
26. Malanczuk P. *Modern introduction to international law*. – London and New York, 1997.
27. Misevičius V. *Tarptautinio bendravimo protokolas. Vizitai, priėmimai*. – Kaunas: Technologija, 1998.
28. Murty B.S. *The international law of diplomacy. The Diplomatic Instrument and World Public Order*. - Dordrecht: New Haven Press, 1989.
29. Paksas A. *Diplomatiniai imunitetai ir privilegijos ir jų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01S)/MRU.– V., 2000.*
30. Petrauskas Z., Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S. *Diplomatinė teisė*. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
31. Platt R. *Šnipai. Pažintis su slaptu šnipinėjimo pasauliu – nuo senovės šnipų iki šiuolaikinio elektroninio sekimo*. – Vilnius: Alma littera, 1998.
32. Sebastián J. De Erice y O’Shea secretario de embajada. *Normas de diplomacia y de derecho diplomático. Tomo I*. – Madrid: Instituto del estudios políticos.
33. Simbeye Y. *Immunity and international criminal law*. – British Library Cataloguing in Publication Data, 2004.
34. Slomanson R.W. *Fundamental Perspectives on International Law*. – San Diego, California, 2003.
35. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė*. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
36. Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Žodynas, 2001.
37. Visockas G., Kaminskas K. *Žvalgybų intrigos Lietuvoje 1994-2006*. – Vilnius: Spauda, 2006.
38. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
39. Wallace M.M.R. *International law*. – London: Sweet & Maxwell, 2005.

Kita literatūra

40. Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos. // http://lt.wikipedia.org/wiki/Antrasis_operatyvini%C5%B3_tarnyb%C5%B3_departamentas; prisijungimo laikas: 2006-10-11.
41. BNS// <http://nais.urm.lt/news.nsf/f7a71762534b9e20c22564e300390831/3a41d6b3>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.
42. Excerpts: F.B.I. report on domestic terrorism. // <http://www.emergency.com/fbiter96.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.
43. Kesiūnas T. Kam priklauso terorizmo monopolis? // Lietuvos rytas <http://www.lrytas.lt/?id=11554543841153888015&view=4>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
44. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas // <http://www.vsd.lt/default.asp>; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

45. Rusija išsiuntė tris Lietuvos diplomatus. ELTA, 2004 // <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=4027234>; prisijungimo laikas: 2006-10-09.

46. Vikipedija. Laisvoji enciklopedija // <http://lt.wikipedia.org/wiki/Propaganda>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

Tarptautinių teismų sprendimai

47. International Court of Justice. Case concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran//http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iusir/iusir_iorders/iusir_iorder_19791215.pdf; prisijungimo laikas: 2006-10-06.